

Komparativna analiza vanjskih politika Armenije, Azerbajdžana i Gruzije prema Bliskom istoku

Baćan, Danijel

Professional thesis / Završni specijalistički

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, The Faculty of Political Science / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:114:665240>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-14**

Repository / Repozitorij:

[FPSZG repository - master's thesis of students of political science and journalism / postgraduate specialist studies / dissertations](#)

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih znanosti
Specijalistički studij Vanjska politika i diplomacija

KOMPARATIVNA ANALIZA VANJSKIH POLITIKA ARMENIJE,
AZERBAJDŽANA I GRUZIJE PREMA BLISKOM ISTOKU

Završni specijalistički rad

Student: Danijel Bačan,
mag. educ. geogr. et mag. geogr.

Mentor: doc. dr. sc. Boško Picula

Zagreb, rujan 2024.

Izjavljujem da sam završni specijalistički rad pod naslovom „Komparativna analiza vanjskih politika Armenije, Azerbajdžana i Gruzije prema Bliskom istoku“, koji sam predao na ocjenu mentoru doc. dr. sc. Bošku Piculi, napisao samostalno i da je u potpunosti riječ o mojem autorskom radu. Također izjavljujem da dotični rad nije objavljen, niti korišten u svrhe ispunjenja nastavnih obaveza na ovom ili nekom drugome učilištu te da na temelju njega nisam stekao ECTS bodove. Izjavljujem da sam u radu poštivao etička pravila znanstvenoga i akademskoga rada, posebno članke 17. – 19., Etičkoga kodeksa Sveučilišta u Zagrebu.

Danijel Bačan

Sažetak

Bliski je istok regija u kojoj se isprepliću interesi svih veliki geopolitičkih sila svijeta i predstavlja iznimno konfliktu regiju. U neposrednoj se blizini te regije nalaze tri zakavkaske države Armenija, Azerbajdžan i Gruzija, koje, također, predstavljaju nestabilno područje i u kojima je zadnjih tridesetak godina bila nekolicina oružanih sukoba. Ovaj rad analizira i interpretira vanjsku politiku triju zakavkaskih država prema Bliskom istoku kroz povijesni, ekonomski i strateški aspekt. Metodologija rada obuhvaća analitičko istraživanje literature, uključujući knjige, članke, osvрте i službena izvješća. Riječ je o triangularnoj komparativnoj analizi u kojoj se uspoređuju armenski, azerbajdžanski i gruzijski vanjskopolitički pristupi Bliskom istoku. Istraživanje povijesnog aspekta pokazuje kako su dvije regije u dugoj povijesnoj interakciji kroz niz mijenja državnih granica i međusobnih sukoba. U osvitu ekonomskog aspekta postoje određeni razvijeni međusobni ekonomski odnosi, no tri kavkaske države imaju jače ekonomske veze s europskim i drugim azijskim državama. Iz proučavanja strateškog aspekta vidi se kako su strateški projekti većinom vezani uz energetiku i infrastrukturu te kako su novijeg vremena realizacije. U konačnici, kao rezultat rada dobiva se detaljno razumijevanje odnosa dviju regija pod okriljem konfliktnosti i suparništva država unutar i između samih regija.

Ključne riječi: Armenija, Gruzija, Azerbajdžan, Bliski istok, vanjska politika

Summary

The Middle East is a region where the interests of all major geopolitical powers of the world are intertwined and is an extremely conflicted region. There are three Transcaucasian states in the immediate vicinity of that region; Armenia, Azerbaijan and Georgia, which also represent an unstable region and in which there have been several armed conflicts in the last thirty years. This paper tries to present the foreign policy of the three Transcaucasian states towards the Middle East through historical, economic and strategic aspects. The methodology of the work includes analytical literature research, including books, articles, reviews and official reports. It is a triangular comparative analysis in which Armenian, Azerbaijani and Georgian foreign policy approaches to the Middle East are compared. The research of the historical aspect shows how the two regions are in a long historical interaction through a series of changing state borders and mutual conflicts. In terms of the economic aspect, there are certain developed mutual economic relations, but the three Caucasian states have stronger economic ties with European and other Asian states. From the study of the strategic aspect, it can be seen that strategic projects are mostly related to energy and infrastructure, and that they are more recently realized. Ultimately, as a result of the work, a detailed understanding of the relationship between the two regions is obtained under the auspices of conflict and rivalry between states within and between the regions themselves.

Keywords: *Armenia, Georgia, Azerbaijan, Middle East, foreign policy*

SADRŽAJ

UVOD.....	1
1. Teorijsko-metodološki okvir rada	2
1.1. Definiranje vanjske politike	2
1.2. Definiranje Bliskog istoka.....	3
1.3. Metodologija istraživanja.....	4
1.4. Pojam konfliktnih regija.....	5
2. Vanjska politika Armenije.....	6
2.1. Vanjska politika Armenije prema Bliskom istoku od 1800. do 1920. godine.....	6
2.2. Vanjska politika Armenije prema Bliskom istoku od 1921. do 1991. godine.....	13
2.3. Vanjska politika Armenije prema Bliskom istoku od 1991. godine.....	16
2.4. Ekonomski odnosi Armenije i Bliskog istoka.....	20
2.5. Strateške suradnje Armenije i Bliskog istoka.....	22
3. Vanjska politika Azerbajdžana	24
3.1. Vanjska politika Azerbajdžana prema Bliskom istoku od 1800. do 1920. godine.....	24
3.2. Vanjska politika Azerbajdžana prema Bliskom istoku od 1921. do 1991. godine.....	29
3.3. Vanjska politika Azerbajdžana prema Bliskom istoku od 1991. godine.....	31
3.4. Ekonomski odnosi Azerbajdžana i Bliskog istoka.....	34
3.5. Strateške suradnje Azerbajdžana i Bliskog istoka.....	36
4. Vanjska politika Gruzije.....	38
4.1. Vanjska politika Gruzije prema Bliskom istoku od 1800. do 1921. godine.....	38
4.2. Vanjska politika Gruzije prema Bliskom istoku od 1921. do 1991. godine.....	42
4.3. Vanjska politika Gruzije prema Bliskom istoku od 1991. godine.....	44
4.4. Ekonomski odnosi Gruzije i Bliskog istoka.....	49
4.5. Strateške suradnje Gruzije i Bliskog istoka	50
KOMPARATIVNA ANALIZA.....	53
ZAKLJUČAK.....	55
LITERATURA	56
Slike i tablice.....	66

UVOD

Bivši je američki potpredsjednik Dan Quayle rekao kako je uloga Bliskog istoka u tome što čuva Daleki istok i Istočni Mediteran od međusobnog zadiranja. Na jugu je pak Bliski istok okružen Arapskim morem i Indijskim oceanom. Što je sjeverno od Bliskog istoka? U jednom dijelu je to Crno more, zatim planina Kavkaz, pa Kaspijsko jezero i Središnja Azija. S planinom Kavkaz povezane su tri države Armenija, Azerbajdžan te Gruzija i upravo su one u fokusu ovoga rada uz spomenuti Bliski istok. Te tri države nerijetko se nazivaju i kavkaskom regijom ili zakavkaskim državama ili samo po nazivu planine (Kuko, 2005). Obje su regije visoko konfliktnog karaktera i unutar sebe imaju broje sukobe. U području je istraživanja ovoga rada upravo međusobni odnos ovih dviju regija, koje imaju tisućljetnu povijest i koljevke su jednih od najstarijih civilizacija svijeta. Granice obaju regija nisu strogo definirane, odnosno ne postoji ujednačeno svrstavanje država u Bliski istok, niti se uvijek pod kavkaskim državama misli isključivo na tri spomenute. O prostornom kontekstu obaju regija objašnjeno je u narednom poglavlju rada.

Početak ruske „specijalne vojne operacije“ zapravo vojne invazije u Ukrajini 24. 2. 2022. godine i napad Hamasa 7. 10. 2023. godine na Izrael znatno su promijenili sigurnosnu situaciju u svijetu, a osobito u dvije istraživane regije, koje su neposredno uključene u oba sukoba. Zbog toga je osobito zanimljivo sagledati širu povijesnu sliku odnosa ovih dviju regija ako se želi razumjeti današnja reakcija država na prethodno dva spomenuta sukoba. Poznato je kako kroz tako zvani „efekt leptira“ situacije s jedne strane Zemlje utječu na situacije u država na drugom kraju planete, stoga je važno razumjeti kakve međusobne odnose imaju ove dvije visoko konfliktno regije (Kajan, 2022). Nadalje, važni su i ekonomski aspekti suradnje dviju regija jer se nalaze na prijelaznom području između Azije i Europe. Stoga je za Europljane i njihovo gospodarstvo od presudne važnosti osigurati protok robe kroz područje tih dviju regija kako bi se povećale trgovinske razmjene i dobiti. Same države unutar regija imaju vrlo specifične međusobne ekonomske odnose jer imaju znatna prirodna bogatstva fosilnih goriva i rijetkih ruda te zbog toga nerijetko dolaze u javnost detalji oko trgovine tim resursima. Osim prometnog položaja i prirodnih bogatstva dvije regije imaju i široku vjersku raznolikost i područja su ishodišta triju monoteističkih religija što samo dodatno uslužuje odnos Bliskog istoka i zakavkaskih država. Ovaj će rad objasniti te valorizirati međunarodne odnose dviju složenih regija, o kojima se u hrvatskoj znanstvenoj literaturi, do sad, malo pisalo.

1. Teorijsko-metodološki okvir rada

1.1. Definiranje vanjske politike

U suvremenim znanstvenim istraživanjima politika se višestruko određuje, pomoću triju djela: *politics, policy i polity* (Berndston, 2010). *Polity* označava formalnu dimenziju politike, odnosno institucionalni poredak države unutar kojeg se odvijaju politički procesi. *Politics* se odnosi na politički proces, uključujući nastajanje, izražavanje, sukob i posredovanje interesa u državi, što se u demokratskim sustavima najčešće odvija putem izbora. *Policy* označava politiku kao aktivnost, odnosno proces donošenja odluka u svim sferama ljudskog života (državi, političkim strankama, vjerskim zajednicama, građanskom društvu, interesnim skupinama, gospodarskim subjektima) (Berndston, 2010). U ovom kontekstu, često se odnosi na specifične javne politike (kulturna, socijalna, zdravstvena, gospodarska, proračunska, obrazovna itd.) koje donosi izabrana vlast (vlada) ili neka organizacija, a koje utječu na društvo u cjelini (Luša i Jakešević, 2022). Sukladno ovakvim teorijskim postavkama jasno je kako termin vanjske politike potpada pod *policy* i kako predstavlja jednu od vrsta politika koju provodi svaka pojedinačna država (Luša i Mijić, 2012).

Postoji nekolicina definicija vanjske politike, pa tako Vukadinović (2005, 17) definira vanjsku politiku kao organiziranu aktivnost države koja nastoji maksimalizirati svoje vrijednosti i interese u odnosu na druge države i ostale subjekte koji djeluju u vanjskom okruženju. Dimitrijević i Stojanović (1977, 198) opisuju vanjsku politiku kao aktivnost u kojoj jedan subjekt međunarodnih odnosa ulazi u odnose s drugim takvim subjektima. Modelski (1962, 6-7) definira vanjsku politiku kao skup *inputa*, tj. svega što ulazi u središte vanjskopolitičkog odlučivanja, i *outputa*, odnosno rezultata politika koje izlaze iz tog središta. Šoljan (2011) govori kako je područje vanjske politike poveznica unutarnje politike nekog političkog sustava, najčešće države, i interakcija tog političkog sustava s drugima u međunarodnom okruženju. Prema Milardoviću (1997), postoje različiti tipovi vanjske politike. Prvi je tip vanjska politika interesnog maksimiziranja, odnosno ostvarenje nacionalnih interesa posredstvom moći, ponekad i na štetu drugih država. Ovaj model vanjske politike blizak je realističkim shvaćanjima i fokusiran je na djelovanje velikih država. Drugi je tip vanjske politike optimiranje nacionalnih interesa, utemeljeno na interesnom izjednačavanju i kompromisu. Ovaj se tip može objasniti jezikom teorije igara s nultim rezultatom, što više odgovara djelovanju malih država u međunarodnim odnosima. Zaključno se može reći kako ne postoji točna definicija vanjske politike država, no u ovom će se radu najviše uzimati u obzir odnos država prema drugim državama i prema vanjskom okruženju Bliskog istoka i Kavkaza.

1.2. Definiranje Bliskog istoka

Prostor Kavkaza u ovom je radu definiran kroz državne granice Armenije, Azerbajdžana i Gruzije, pa stoga taj prostor nije potrebno detaljnije prostorno opisivati. S druge strane, Bliski je istok daleko složeniji prostorni obuhvat i zahtjeva dodatna prostorno-obuhvatna objašnjenja. Kasapović (2010) navodi kako je Bliski istok najkompleksnija regija na svijetu, puna etničkih, vjerskih, socioekonomskih i teritorijalnih rascjepa te sukoba. Taj je dio svijeta interesna zona gotovo svih zapadnih država. Na Bliskom je istoku većina država nastala bez nacija, kao zapadnjački projekt. To je prostor koji obuhvaća niz povijesnih regionalnih naziva: Levant za obalu Istočnog Mediterana, Mezopotamija za dolinu Eufrata i Tigrisa, Arabija, itd. (Prugovečki, 2016).

Sve do Prvog svjetskog rata taj se prostor široko nazivao Orijent u njemačkoj literaturi, odnosno samo Istok u anglo-saksonskoj literaturi. Nakon ratnih sukoba i propasti Osmanskog Carstva dolazi do velikih promjena u regiji, velike sile počinju svoja nadmetanja u regiji i taj prostor sve više dolazi do političke javnosti (Kasapović, 2010). Tako iz američke (britanske) geografske perspektive početka 20. stoljeća dolazi do sve češće upotrebe pojma Srednji (*Middle*) istok jer im se taj prostor nalazio na sredini geografske karte. U njemačkoj se, pak, literaturi razvija pojam Bliski (*Near*) istok jer im je to područje geografski bliže. Tako se u prvoj polovici 20. stoljeća u svjetskoj političkoj literaturi uvriježio naziv Srednji (*Middle*) istok, dok se u Srednjoj Europi uvriježio naziv Bliski (*Near*) istok. Nakon Drugog svjetskog rata i povlačenja francuskih i britanskih kolonijalnih snaga iz regije, nastaje nekolicina neovisnih država, koje su kolonijalno formirane i koje nisu imale stvarnu etničku i povijesnu komponentu (Kasapović, 2010). Unutar država su se našle različite etničke i vjerske skupine. Dodatni fokus na regiju stavlja sukob Izraela i Palestine, nakon stvaranja Države Izraela 1948. godine. Intenzivno se u regiju tada uključuju i Sjedinjene Američke Države (Prugovečki, 2016).

Problem je regije Bliskog istoka i njegov sam prostorni obuhvat, odnosno koje države obuhvaća regija. Više znanstvenika ističe različite administrativne granice regije, ali se većina slaže kako jezgru čine (sl. 1.): Saudijska Arabija, Jemen, Oman, UAE, Kuvajt, Bahrein, Katar, Jordan, Irak, Sirija, Palestinska Samouprava, Turska, Izrael i Libanon. Osim Izraela, navedene države imaju arapsku etničku većinu i prevladavajuću islamsku vjeroispovijest što su snažni argumenti za potpadanje pod tu regionalizaciju. Uz ove se države često navodi i Iran, koji sa perzijskim

etnicitetom i šijitskom većinom strogo ne potpada pod karakteristike Bliskog istoka. S druge je strane Egipat, koji je most prema Africi i ima osobine te regije, no u samoj državi postoji opiranje svrstavanju pod tu regiju. Za potrebe ovoga rada koristiti će se obuhvat navedenih država uključujući Iran i Egipat.

Sl. 1. Karta Bliskog istoka
Izvor: Geopolitika News (2020)

1.3. Metodologija istraživanja

Osnovno je istraživačko pitanje ovoga rada kakav odnos imaju Armenija, Azerbajdžan i Gruzija koji sami čine prepoznatljivu regiju prema regiji Bliskog istoka. Sukladno tom pitanju, nameće se nekoliko istraživačkih ciljeva. Tako je osnovni cilj istražiti odnose triju država s Bliskim istokom. Nadalje, cilj je istražiti povijesno-političke veze država i regije, zatim ekonomske veze i razvijanje strateških suradnji. Za svaku će se državu vršiti posebna istraživanja, dok će se na područje Bliskog istoka pokušati gledati kao na područje u cjelini. Obrati će se pažnja i na karakterizaciju obiju regija kao konfliktnih, što je dodatno objašnjeno u narednom potpoglavlju. Glavna je hipoteza rada (H1) pretpostavka da pojedini međudržavni odnosi u interregionalnom kontekstu doprinose stabilizaciji odnosa u dvije konfliktima iznimno impregnirane regije.

Za potrebe ovog istraživanja koristit će se linearni model dizajna istraživanja, koji uključuje teorijsku specifikaciju, istraživanje zadanih ciljeva te specifikaciju i prezentiranje rezultata istraživanja. Primijenit će se metoda analize i sinteze znanstvenih, akademskih i stručnih članaka. Metodologija rada obuhvaća analitičko istraživanje literature, uključujući knjige, članke, osvrtne i službena izvješća dostupna na hrvatskom i engleskom jeziku, s ciljem boljeg razumijevanja odnosa triju država i Bliskog istoka. Kvantitativne će metode, poput analize trgovinskih podataka i ekonomske statistike, također, biti primijenjene u istraživanju kako bi se dobila što preciznija slika ekonomske interakcije dviju regija. Kroz rad se prožima triangularna komparativna analiza, odnosno sve se metode provode tri puta, za svaku pojedinu državu. Za ovu su metodu odabrana tri subjekta (tri kavkaskе države), definirani su kriteriji usporedbe (povijesno-politički, ekonomski i strateški aspekti) te se analiziraju međusobni odnosi (u Raspravi Zaključku rada) (Flick, 2018). Rad je podijeljen u tri dijela, prema tri zakavkaskе države; tako se prvo obrađuje vanjska politika Armenije, zatim Azerbajdžana i na kraju Gruzije. Svaki je dio podijeljen još na pet manjih. Tako se za svaku državu prezentira njen odnos prema Bliskom istoku do 192(0)1. godine, zatim u sovjetskoj fazi, pa od 1991. godine. Zatim se govori o ekonomskim odnosima i na kraju o razvoju strateških suradnji. Nakon tih triju dijelova slijedi zaključak. Početak je vremenskog obuhvata različit za sve tri države jer nisu sve u isto vrijeme počinjale interakciju s Bliskim istokom. Okvirno se može reći kako ozbiljniji odnosi počinju tijekom 19. stoljeća stoga je to uzeto kao početak u poglavljima ovoga rada. U konačnici, vremenski obuhvat završava s 1. 7. 2024. godine.

1.4. Pojam konfliktnih regija

Konfliktna područja su područja gdje dugotrajni politički, etnički ili teritorijalni sporovi dovode do stalnog nasilja i nestabilnosti. Ta područja često doživljavaju teške humanitarne krize, s populacijama koje pate od raseljavanja, siromaštva i nedostatka pristupa osnovnim uslugama (Collier i Hoeffler, 2004). Razumijevanje dinamike konfliktnih područja uključuje analizu povijesnih, socio-ekonomskih i geopolitičkih čimbenika koji potiču napetosti. Ova analiza je ključna za razvoj učinkovitih strategija za izgradnju mira i humanitarne intervencije (Kaldor, 2013). U ovome radu, ispitivanje konfliktnih područja Kavkaza i Bliskog istoka može pružiti uvid u složenu međusobnu povezanost lokalnih i međunarodnih aktera te višeslojnu prirodu sukoba u te dvije regije.

2. Vanjska politika Armenije

2.1. Vanjska politika Armenije prema Bliskom istoku od 1800. do 1920. godine

Današnja država Armenija predstavlja samo maleni dio nekadašnjih područja koji su većinski naseljavali Armenci. Okruženost s Gruzijom, Azerbajdžanom, Iranom i Turskom te autonomnom pokrajinom Nahičevan čini Armeniju izuzetno podložnu utjecajima iz susjednih država. Armenska civilizacija vuče svoje korijene iz razdoblja 600te godine prije Krista, a u tadašnjem je svijetu postala poznata kao prva država koja je prihvatila kršćanstvo 301. godine kao službenu religiju. Sukladno usponima i padovima okolnih carstva, armenski se teritorij povećavao ili smanjivao, više je puta bio u sastavu drugih država, a najduže pod Rimljanima (Grcima), Osmanlijama, Rusima i Perzijancima (Hovannisian, 1967). Jezgra je armenskog stanovništva uvijek bilo planinsko okruženje Kavkaza, no Armenci su naselili i mali dio obale Crnog mora te priobalno područje današnje tursko-sirijske mediteranske obale. Armenija se tradicionalno dijeli na Istočnu i Zapadnu, prva je bila od 1502. do 1828. pod vlašću Perzije (Irana) pa Rusije, a potomja prvotno pod vlašću Bizanta, pa Osmanlija (Khachikyan, 2010). Granicu je predstavljala rijeka Aras. Pred kraj Osmanskog Carstva uslijedio je genocid nad Armencima i oni gotovo nestaju iz priobalnih područja. Kratka armenska država zamijenjena je sovjetskom okupacijom sve do 25. 12. 1991. godine, kada Armenija ponovno postaje samostalna država.

Armenci su narod koji je gotovo cijelo svoje postojanje živio na granici Kavkaza i Bliskog istoka i povijesno su bili znatno više zahvaćeni događajima iz južnije regije. Od širenja Osmanlija u 15. stoljeću Armenci su se nalazi na mjestu dodira triju carstva; ruskoga, perzijskog (iranskog) i osmanskog. Većina današnje Armenije nalazila se u prostoru tzv. Erevanskog kanata, koji je osnovan kao regionalna jedinica unutar Perzijskog Carstva 1747. godine i koji je bio podijeljen na 15 administrativnih jedinica (Hovannisian, 1967). Službeni jezik kanata bio je perzijski te se ugrubo može govoriti kako su Armenci činili tek oko 20 % stanovništva prema perzijskim izvorima. Upravitelja kanata imenovao je sam šah Perzije jer je vladajuća dinastija Qajar bila osnivački povezana s prostorom kanata (Mirzoyan, 2010). Na samom početku 19. stoljeća uslijedio je prvi od triju rusko-perzijskih ratova u tom stoljeću, kojim je veći prostor današnje sjeverne Armenije prešao pod rusku vlast na gotovo dva naredna stoljeća (Walker, 1990). Rusko Carstvo vodio je car Aleksandar I., koji je aktivno ratovao protiv Napoleonove Francuske i izvolijevao veliku pobjedu kod Leipziga. Samo deset dana od te pobjede, točnije 24. 10. 1813. godine sklapa

Persian Territorial Losses after the Gulistan Treaty of 1813 and the Turkmanchai Treaty of 1828

Sl. 2. Promjena granica na području Kavkaza nakon 1828. godine
Izvor: Povijest.hr (n. d.)

2). Za Armence je bila najznačajnija opsada Erevana i njegov pad 1. listopada 1827. godine pod rusku vlast (Herzig i Kurkchian, 2005). Rat završava mirom u Torkamanchayu, malenom selu nedaleko od Tabriza, drugog po veličini iranskog grada, kojeg su Rusi tada osvojili i mirom vratili Iranu. Ovim mirom, Rusija usvaja granicu s Iranom na rijeci Aras, koja ostaje do danas graničnom rijekom između Irana i Armenije, dijelom između Turske i Armenije i dijelom između Azerbajdžana i Irana (Libaridian, 2007). Također, nakon ovog mira nestaje Erevanski kanat, osniva se Armenska oblast, koja je trajala sve do 1840. godine. Armenska oblast predstavlja prvu administrativnu jedinicu s armenskim toponimom u imenu još od 1502. godine. Osnutak oblasti podudara se s armenskim narodnim preporodom, koji je započeo još u kasnom periodu 18. stoljeća (Walker, 1990). Armenci prvi puta unutar oblasti dobivaju određena autonomna prava i pogodnosti te razvijaju svoju vanjsku politiku. Tako ruska uprava nudi Armencima iz Perzije opciju preseljenja u područje oblasti bez ikakvih prepreka. Unutar političke i intelektualne elite Ruskog Carstva, javlja se ideja kršćanskog prijateljstva Gruzije i Armenije s Rusijom (Hovannisian, 1967).

Nakon što su dva puta porazili Perzijance, Rusi su se zaratili s Osmanskim Carstvom u Krimskom ratu od 1853. godine do 1856. godine. U ovome su ratu vođene bitke na području Kavkaza, na rusko-osmanskoj granici u Armeniji. Rusko Carstvo izlazi iz tog rata poraženo, no ne gubi teritorij na području Kavkaza. Ruska osveta uslijedila je 1877. godine kada poražavaju Osmanlije na

se rusko-iranski mir u Gulistanu (Walker, 1990). Uz sjevernu Armeniju, Rusiji je pripalo cijelo područje današnjeg Azerbajdžana i cijela Gruzija (sl. 2.).

Drugi se rusko-perzijski rat u 19. stoljeću vodio od 1826. godine do 1828. godine. Rat je bio izravna posljedica sporazuma u Gulistanu i nezadovoljstva Irana gubitkom teritorija (sl.

Kavkazu upravo zahvaljujući probuđenom armenskom nacionalizmu (Hovannisian, 1967). Mirom u San Stefanu, prvi su puta nakon gotovo pet stoljeća zakratko ujedinjenje Istočna i Zapadna Armenija. Berlinskim kongresom ujedinjenje prestaje, no Rusija dobiva regije Kars i Ardahan. Nakon tih promjena rusko-osmanske granice dolazi do razvoja straha od Armenaca unutar Osmanskog Carstva, koji će kasnije voditi k genocidu (Palakean, 2009).

S druge strane, treći je sukob Rusije i Perzije uslijedio nakon okretanja Rusije prema osvajanjima u Središnjoj Aziji, gdje vrši nekoliko aneksija teritorija Perzijskog Carstva. Nakon niza proširenja teritorija Rusije, dolazi do sklapanja mira 21. rujna 1881. godine pod nazivom Akhalski ugovor, prema turkmenskom plemenu Akhal, koje je živjelo na anketiranim teritorijima (Mirzoyan, 2010). Nakon ovog se ugovora dodatno učvršćuje ruska vlast u Armeniji i dolazi do odmicanja tog naroda od Bliskog istoka. Rusi dovode „zapadne“ ideje među pripadnike armenskog naroda i polako se mijenja etnička te vjerska struktura armenskog prostora (Herzig i Kurkchian, 2005). Armenci postaju cijenjeni trgovci u regiji, uključuju se u naftni biznis u Azerbajdžanu, vode gotovo svu

Sl. 3. Mikayel Chamchian – „otac“ armenske vanjske politike

Izvor: Beko (n.d.)

trgovinu u Tbilisiju i redovito sudjeluju u ruskim upravljačkim strukturama na Kavkazu (Libaridian, 2007).

Sukladno svemu navedenome, o armenskoj se vanjskoj politici prema Bliskom istoku može govoriti od 1828. godine, kada zapravo nastaje prvi moderni oblik armenske uprave na današnjim armenskim prostorom (Khachikyan, 2010). Armenska je vanjska politika oblikovana isključivo pod utjecajem Ruskog Carstva i pod utjecajem armenskog narodnog preporoda. „Otac“ je narodnog preporoda Armenije i njihove vanjske politike Mikayel Chamchian (sl. 3.), svećenik armenske apostolske crkve i autor knjige o povijesti Armenije

(Mirzoyan, 2010). Chamchian je proputovao cijeli Bliski istok i sve armenske zajednice u tom dijelu svijeta te odbacio utjecaj latinskog svijeta na armenski jezik zalažući se za tradicionalno armensko pismo. Pod njegovim utjecajem dolazi i do aktivacije Armenske apostolske crkve u idejama o armenskoj državi i narodu. Kasnije je Chamchian bio kritiziran jer je u svojem djelovanju prihvatio brojne neistinite legende i mitove o Armencima u razdoblju prije Krista i u Srednjem vijeku (Khachikyan, 2010).

Buđenje nacionalističke armenske svijesti i kreiranje samostalnije vanjske politike povezano je s donošenjem Uredbe o armenskoj naciji 1863. godine u Osmanskom Carstvu. Ovim dokumentom definiran je položaj patrijarha armenske crkve, uloga Armenske nacionalne skupštine i odnos prema Armencima (Chichekian, 1967). Zanimljivo je kako su u to doba Armenci i Osmanlije imali udruženi savez protiv Kurda. Prva međunarodna aktivnost vanjske politike Armenije bila je sudjelovanje na Berlinskom kongresu 1878. godine. Carigradski patrijarh tada potiče svećenika Mkrticha Khrimiana da otiđe na Kongres i predstavlja armenski narod u Osmanskom Carstvu (Walker, 1990). Ova prva velika diplomatska misija Armenaca nije prošla uspješno, naime, armensko je pitanje ostalo u sjeni balkanskih pitanja i stjecanja neovisnosti Srbije, Crne Gore i Bugarske na uštrb Osmanlija. Na Kongresu u upotrebu ulazi pojam „Šest vilajeta“ (sl. 4.) čime se označuje područje šest pokrajina u Osmanskom Carstvu, koje imaju znatan postotak Armenaca (Hovannisian, 1967). Tada je prvi put jasno označeno što znači tzv. Zapadna Armenija. Također, u

Sl. 4. Područje značajnije prisutnosti armenskog stanovništva krajem 19. stoljeća

Izvor: Yerevanci (2011)

zaključenom sporazumu Kongresa, u članku 61. govori se kako Osmansko Carstvo mora osigurati pomoć Armencima i njihovu sigurnost u tih šest vilajeta (Hovannisian, 1967). Od Berlinskog Kongresa Armenija postaje područje širenja utjecaja i drugih europskih sila. Redovito se Britanci raspituju kako napreduju povećanja prava Armenaca.

Nakon 1881. godine za Armence počinje loše razdoblje, naime na vlast u Ruskom Carstvu dolazi Aleksandar III., koji nije bio naklonjen narodima u Carstvu, odnosno počeo je provoditi rusifikaciju. Istovremeno je u Osmanskom Carstvu na vlasti Abdul Hamid II, koji također, nije naklonjen Armencima nakon Berlinskog kongresa (Palakean, 2009). Godine 1890. sultan dozvoljava osnivanje Hamidijskih pukovnija, koje predstavljaju paramilitarne skupine i koje su imale za cilj napade na Armence. U narednih sedam godina, ove su pukovnije ubile između 80 000 i 300 000 Armenaca čime je napravljen „uvod“ u armenski genocid. Nažalost, od međunarodne zajednice nitko nije reagirao na vrijeme jer su sve države imale svoje skrivene ciljeve. SAD je čak poslao svoj ratni brod kako bi zaplašio Osmanlije, no niti to nije pomoglo. *New York Times* 1895. godine imao je naslovnicu „Armenski holokaust“ (Palakean, 2009). Zanimljivo je kako je tadašnja židovska zajednica, također, bila na stranici Osmanlija, židovski novinar Theodor Herzl otvoreno je pisao protiv Armenaca s ciljem dobivanja simpatija za osnivanje Države Izrael. Sultan je nakon sedam godina ipak naredio zaustavljanje pokolja i tzv. zatvaranje armenskog pitanja, no to je bio tek uvod u genocid za vrijeme Velikog rata (Palakean, 2009).

S druge strane rijeke Ares, Armenci su živjeli bolje, no 1903. zabranjene su armenske novine i jezik te oduzeta imovina armenskoj crkvi, no revolucijom 1905. godine sve se vratilo na stanje prije donošenja spornih zakona. Armenci su znatno osnažili u Kavkazu i znatno su se obogatili na naftnoj industriji i trgovini (Khachikyan, 2010). Današnji glavni grad Azerbajdžana na početku 20. stoljeća imao je 50 % Armenaca kao stanovnika. Dolaskom Prvog svjetskog rata Rusi su prepoznali armenski nacionalizam kao priliku za utjecanje na protivnika-Osmansko Carstvo. Naime, Armenci su imali veliku želju pripojiti spomenutih šest vilajeta Rusiji, odnosno staviti cijeli armenski prostor pod jednu državu i zato su bili visoko motivirani u ratnim borbama. Neposredno pred Veliki rat europske sile donose plan pod nazivom „Armenske reforme“ koji predviđao uspostavu dviju armenskih pokrajina pod međunarodnim nadzorom unutar Osmanskog Carstva (Herzig i Kurkchian, 2005). Armenska se vanjska politika pred Prvi svjetski rat gotovo u potpunosti okrenula prema Rusiji i ostalim europskim državama, čime je, u niti sto godina od 1828. godine, potpuno napušten koncept utjecaja Bliskog istoka na armensku politiku i naciju.

Prvog dana studenog 1914. godine počela je rusko-armenska invazija na područje Zapadne Armenije u Osmanskom Carstvu. Invazija je bila uspješna i osvojila je četiri vilajeta te je uspostavljena okupacijska vlast, koju Armenci nazivaju Republikom Van (Hovannisian, 1996a). Osmansko Carstvo okrenulo se osvetnički prema progonu Armenaca i početku genocida nad tim narodom. Tako je u veljači 1915. počeo genocid nad Armencima, koji se u početku manifestirao kroz masovne deportacije, a nedugo zatim kroz masovna ubojstva (Palakean, 2009). U okupirano područje stizalo je sve više armenskih izbjeglica, a preostale su Armence Osmanlije deportirali u područje današnje Sirije. Rusko je Carstvo 1917. godine zahvatila revolucija i mirom u Brest-Litovsku 1918. godine okupirane dijelove Osmanskog Carstva predaju nazad sultanu na upravu (Hovannisian, 1996b). U travnju zadnje ratne godine osniva se Transkavkaska Demokratska Federativna Republika, koja je potrajala svega mjesec dana, nakon čega se 28. svibnja 1918. godine proglašava Republika Armenija. Ova je Republika imala preko 50 % stanovništva koje su bili armenski izbjeglice, a dio je teritorija države i dalje nadziralo Osmansko Carstvo (Hovannisian, 1982).

Armenska vanjska politika gubi oslonac u Rusiji tijekom 1917. i 1918. godine zbog dolaska boljševika na vlast. U tom trenu, Armenci nalaze zaštitu u SAD-u, Francuskoj i Ujedinjenom Kraljevstvu. Prva Republika imala je izuzetno malen teritorij, koji je prvotno uz pomoću Britanaca proširen, dok je Woodrow Wilson Armeniji obećao svih šest osmanskih vilajeta s armenskom većinom (Hovannisian, 1996a). Prva je Republika imala niz problema; nestabilno gospodarstvo, brojnost doseljenih Armenaca, nepovoljan međunarodni položaj, loši odnosi sa susjedima, itd. Malo je poznata činjenica kako su odmah po osnutku prve moderne armenske države, njeni čelnici pošli u kratak rat prvo s Azerbajdžanom, a onda s Gruzijom u kojoj su bile stacionirane njemačke trupe (Hovannisian, 1971). Također, bitan je za spomenuti i Sporazum *Sazonov–Paleolog*, kojim je Rusiji obećana Zapadna Armenija, a zauzvrat će Rusija priznati Sporazum *Sykes–Picot* o podjeli Bliskog istoka na britansku i francusku zonu interesa (Hovannisian, 1971). Zbog revolucije u Rusiji taj Sporazum nikad nije u potpunosti zaživio, no Armenci su se voljeli pozivati na njega. Gotovo cijelo svoje dvogodišnje postojanje prva Armenska Republika bila je u ratu na prekide s prvom Azerbajdžanskom Republikom. Sporna područja bila su regije: Nahičevan, Zangezur i Gorski-Karabah (Hovannisian, 1996b). Ove tri regije imale su mješovitu etničku strukturu, odnosno najviše je prijepora bilo oko vjerske podjele. Azerbajdžanci su svakog Muslimana smatrali ujedno pripadnikom svog etniciteta, dok Armenci to nisu prihvaćali. Predstavnici

Armenske vanjske politike aktivno su sudjelovali na Pariškoj mirovnoj konferenciji i tražili su podrške velikih sila (Hovannisian, 1982). Najviše su podrške dobili od predstavnika Rusije, Grčke i SAD-a. Američki je Senat poslao 11 milijuna dolara pomoći novonastaloj državi. Mirom u Sèrvesu 11. kolovoza 1920. godine Armeniji je obećan znatni teritorij, čak i izlaz na Crno more, no teritorij se nije poklapao u potpunosti sa tzv. šest vilajeta (sl. 5.) (Hovannisian, 1971). Osmansko se Carstvo pretvaralo u modernu Tursku Republiku i u rujnu je 1920. godine ponovno napalo armensko stanovništvo. U dva mjeseca Armenci su pretrpjeli cijeli niz poraza i teritorij im je znatno smanjen. Boljševici preuzimaju vlast u Armeniji 2. prosinca 1920. godine i ne prihvaćaju odredbe sramotnog mira s Turskom (Khachikyan, 2010). Istovremeno se razvija pokret otpora boljševicima, koji kulminira u travnju 1921. godine bijegom određenog dijela Armenaca u Iran zbog straha od boljševika (Walker, 1990). U konačnici, u prosincu 1920. godine prva Armenska Republika postaje članicom Sovjetskog saveza u sklopu Transkavkaske Socijalističke Federativne Sovjetske Republike do 1936. godine, kada postoje samostalna Sovjetska Republika Armenija (Hovannisian, 1996b).

Sl. 5. Teritorij prve Armenske Republike 1919. godine
 *crvena crta označuje predviđeni teritorij mirom u Sèrvesu
Izvor: Olympian (2023)

Prva Armenska Republika populacijski je bila vrlo malena, s tek procijenjenih 1,5 milijuna stanovnika, od čega je 70 % bilo Armenaca. U dvogodišnjem sukobu sa gotovo svim susjedima,

izgubila je čak 36 % stanovnika što predstavlja jedan od najvećih gubitaka neke države u ratnim sukobima (Hovannisian, 1971). Republika je gotovo u potpunosti ovisila o stranoj pomoći, kako je Rusija bila zaokupljena revolucijom, pomoć je najviše dolazila od Ujedinjenog Kraljevstva i već spomenutog SAD-a. Veliku ulogu vanjskoj politici imala je i armenska dijaspora, koja je izuzetno velika i aktivno se uključivala u diplomatske napore armenske neovisnosti (Herzig i Kurkchian, 2005). Politička scena unutar prve Republike nije bila jedinstvena, postojale su stranke s vrlo različitim ciljevima i vanjskopolitičkim željama, a svima su najviše prijeli boljševici (Hovannisian, 1971). Ukupno se može reći kako su Armenci u svojoj prvoj državi nakon gotovo šest stoljeća bili jako kratko i imali su cijeli niz problema. Armenski je narod znatno patio u 19. stoljeću i početkom 20. stoljeća, ali se u tom periodu znatno odmaknuo od utjecaja Bliskog istoka. Kad se pogleda ukupna vanjska politika Armenije prema Bliskom istoku ona se svodi na 90 % vanjske politike prema Osmanskom Carstvu, odnosno Turskoj od 1920. godine. Ta je politika većinom bila definirana kao neprijateljstvo i međusobna mržnja sa znatnim negativnim posljedicama za Armence.

2.2. Vanjska politika Armenije prema Bliskom istoku od 1921. do 1991. godine

Ovaj vremenski period obilježava pripadnost Armenije Sovjetskom Savezu. Kako su u svijetu nastale velike geopolitičke promjene, tako su i Armenci pogođeni cijelim nizom novih okolnosti. Našli su se u istoj državi kao i Azerbajdžanci s kojima su nemilosrdno ratovali dvije godine te su primorani prihvatiti komunizam i socijalizam kao oblik državnog, odnosno gospodarskog uređenja. Vanjska politika armenske države sada postaje u potpunosti usklađena s vanjskom politikom Sovjetskog saveza. Istovremeno se razvija i paralelna vanjska politika armenske dijaspore, koja je doživjela veliko povećanje početkom 20. stoljeća (Khachikyan, 2010). Naime, zbog provođenja genocida i deportacija nad Armencima na području Osmanskog Carstva, veliki je broj Armenaca trajno preseljen iz svojih drevnih ognjišta. Tako je najviše Armenaca utočište našlo u SAD-u, Rusiji i Francuskoj (Palakean, 2009). Ove tri države u 1990im postati će glavne zagovornice armenskih vanjskih politika. Druga su skupina država s velikom armenskom dijasprom (tab. 1.) bliskoistočne države; Sirija, Libanon i Iran. U ove su države Armenci došli kroz proces deportacije za vrijeme Osmanskog Carstva. Kada su dolazili to su zapravo bile francuske i britanske kolonijalne zone i Armenci su osjećali sigurnost unutar Sirije i Libanona

(Palakean, 2009). Posebnu dijasporu predstavlja ona u Iranu, koju su prvenstveno činili Armenci, koji su se protivili socijalističkom režimu. Stoga ne čudi kako je za vrijeme sovjetske Armenije, armenska dijaspora često imala potpuno različite ciljeve od socijalističke republike Armenije unutar SSSR-a (Mirzoyan, 2010).

Tab. 1. Armenska dijaspora 2022. godine po državama

Država	Populacija	Država	Populacija
SAD	500.000 - 800.000	Turska	60.000 - 70.000
Rusija	450.000 - 500.000	Kanada	50.000 - 70.000
Francuska	250.000 - 300.000	Brazil	40.000 - 50.000
Libanon	150.000 - 200.000	Njemačka	20.000 - 25.000
Sirija	80.000 - 100.000	Grčka	25.000 - 30.000
Iran	70.000 - 100.000	Australija	20.000 - 30.000
Argentina	70.000 - 100.000	UK	15.000 - 20.000

Izvor: UN (2022)

Za vrijeme Drugog svjetskog rata Armenci se aktivno bore na strani Crvene armije, no većinom uz određenu dozu prisile. Armenski teritorij nije bio pogođen ratnim razaranja te su nakon rata sovjeti potaknuli naseljavanje armenske dijasporu u Armeniju kako bi se povećao broj Armenaca i osnažila ova socijalistička republika (Walker, 1990). Naime, SSSR je volio poticati granične republike na razvoj kako bi imao što stabilnije granice, a osobito onu prema Turskoj i Iranu. Tako je Armenija imala određene beneficije unutar Sovjetskog saveza. Za vrijeme vladavine Staljina isticanje armenske nacionalnosti nije bilo poželjno, no nije bilo zabrana armenske kulture i jezika (Payaslian, 2007). Armenci su 1948. godine doživjeli novi progon na Bliskom istoku, ovoga puta u području Palestine. Armenci i Židovi imaju vrlo kompleksne povijesne odnose i tijekom 19. stoljeća Židovi nisu imali uvijek razumijevanja za Armence. Tek za vrijeme provođenja genocida nad Armencima dolazi do poboljšanja odnosa dvaju naroda, no to nije spriječilo deportaciju Armenaca iz Palestine prilikom uspostave Države Izrael (Palakean, 2009). Vanjska politika SSSR-a podržavala je osnutak Izraela, pa tako nije bilo vanjskopolitičkog odgovora na deportaciju Armenaca. U Jeruzalemu su Armenci uspjeli sačuvati svoju četvrt sve do danas. Dio je Armenaca iz Palestine pobjegao u susjedni Jordan, a dio u susjedni Libanon (Hovannisian, 1997b).

Sljedeći značajan događaj za armensku je vanjsku politiku bio 1965. godine kada u državi izbijaju nemiri i u glavnom gradu Erevanu dolazi do demonstracija. Zahtjeva se priznanje armenskog

genocida i veća autonomija Armenaca (Libaridian, 1991). Nemiri su ugušeni uz pomoću Crvene armije, no ideja o većoj autonomiji i liberalizaciji prenijela se u Istočnu Europu. Sljedeća nedaća koja je zadesila Armence na Bliskom istoku bio je Građanski rat u Libanonu od 1975. godine do 1990. godine. Ovoga puta SSSR je puno aktivnije sudjelovao nego 1948. godine, pa je tako Armencima pružio pomoć i mogućnost deportacije u socijalističku Armeniju. Tako su Armenci gotovo iščezli iz još jedne bliskoistočne države dok su sovjeti aktivno podržavali Palestince i ljevičare za vrijeme Građanskog rata (Payaslian, 2007). Dolaskom Revolucionarne garde na vlast u Iranu 1979. godine i u ovoj se državi mijenja položaj Armenaca. U ovom slučaju Armenci su prošli i bolje od očekivanog, novi Ustav Irana priznao ih je kao nacionalnu manjinu, omogućio im školovanje na armenskom jeziku i dozvolio im svu kulturnu djelatnost (Suny, 1993). Iz socijalističke Armenije prvotno su sa strepnjom gledali prema novom iranskom režimu, no kasnije su razvili dobar odnos. Za vrijeme Iračko-iranskog rata SSSR je podupirao Irak, dok su Armenci potajno podržavali Iran (Walker, 1990). U ovome ratu nije došlo do ponovnih nedaća za Armence jer nisu živjeli u području pogođenom ratnim razaranjima.

Prije stjecanja neovisnosti, armensko je stanovništvo ponovno doživjelo napade. Prvi je bio Sumgaitski pogrom 1988. godine u gradu Sumgaitu u Azerbajdžanu kada je ubijeno 32-oje Armenaca (Herzig i Kurkchian, 2005). Ovaj je događaj potaknuo ponovno rasplamsavanje mržnje između Armenije i Azerbajdžana. Nakon 1985. godine armenska vanjska politika postaje sve samostaljnija te tako nakon nekoliko pogroma 1988. godine otvoreno poziva na vraćanje Gorskog Karabaha Armeniji (Niftaliyev, 2012). Armenska dijaspora, također, aktivno podupire želju Armenije i sve vodi k 20. 2. 1988. godine kada Sovjetsko vijeće Karabaha proglašava ujedinjenje sa socijalističkom republikom Armenijom. Armenija proglašava neovisnost od SSSR-a 21. rujna 1991. godine (međunarodno priznata tek 25.12. 1991. nakon raspada SSSR-a), ali u granicama svoje socijalističke republike (Mustafian, 1994). Gorski Karabah provodi referendum o neovisnosti u prosincu 1991. godine, dok je republiku proglasio u rujnu iste godine. Turska se otvoreno uključila u početak ratnih aktivnosti u Gorskom Karabahu na strani Azerbajdžana. Rusija je pokušala zauzeti neutralni stav, ali je više podržavala Armeniju, dok je Iran u sukob bio uključen kao medijator (Niftaliyev, 2012).

2.3. Vanjska politika Armenije prema Bliskom istoku od 1991. godine

Od stjecanja neovisnosti Armenija aktivno razvija svoju vlastitu vanjsku politiku prema Bliskom istoku i ostalim dijelovima svijeta. Kao država Armenija nije priznala neovisnost Gorskog Karabaha niti nije pristala na ujedinjenje s njim (Hovannisian, 1996b). Ovakav rasplet situacije dogodio se jer Armenija ne bi dobila brojna međunarodna priznanja ako bi nelegalno širila svoj teritorij ili priznala separatističku državu. Usprkos tome, Armenija je aktivno podupirala Gorski Karabah vojno i financijski. U početnim godinama rata (1991.-1992.) gotovo pa i nije bilo želje za primjernijem dok se pod inicijativom OSCE-a nije osnovala Minsk skupina, koju je činila Rusija, SAD i Francuska i koja je imala za cilj uspostaviti mir (Mustafian, 1994). Obostrano iscrpljene strane u ratu, konačno su 12. svibnja 1994. godine prihvatile prekid vatre, kojim je osiguran *status quo* u sukobu. U godinama koje su slijedile, sukob je bio zamrznut i nije bilo daljnjih vojnih operacija, odnosno Gorski Karabah predstavljao je 16 % okupiranog teritorija Azerbajdžana (sl. 6.) (Niftaliyev, 2012).

Sl. 6. Okupirani teritorij Azerbajdžana 1994. godine

Izvor: VartanM (n. d.)

Armenija se u svojoj vanjskoj politici prema Bliskom istoku najviše okrenula prema Iranu. Naime, Iran, iako šijitska država, boji se Azerbajdžana i njegovih teritorijalnih želja jer se najsjevernija pokrajina Irana upravo zove Iranski Azerbajdžan i većinski je naseljen sa 7 milijuna

Azerbajdžanaca. Tako je Iranu u interesu podržavati Armeniju zbog stabilnosti u kavkaskoj regiji, odnosno zbog suzbijanja dominacije Azerbajdžana (Libaridian, 2007). Nadalje, Iran je kroz Armeniju izgradio i plinovode te razvio znatno trgovinsku razmjenu. Iran je Armencima dao niz pogodnosti; Armenci imaju dva zastupnika u Iranskom parlamentu i jedina su manjina sa službenim statusom promatrača u Vijeću za razlučivanje svrhovitosti, koje odlučuje odgovaraju li zakoni šerijatskom kanonu (Giragosian, 2013). Na ovaj način Armenija razvija snažnu vezu prema Bliskom istoku, odnosno razvija partnerstvo kakvo imaju Azerbajdžan i Turska.

Drugi je zanimljiv prijateljski odnos Armenija razvila sa Sirijom, državom koja ima znatnu armensku dijasporu. Sirija je među prvima priznala Armeniju i stala je na njenu stranu u sukobu vezanim uz Gorski Karabah početkom 1990-ih godina (Delcour i Duhot, 2011). Sirijski predsjednik Hafez al-Assad otvoreno je više puta izrazio podršku Armeniji. Početkom građanskog rata u Siriji 2011. godine Armenci su ponovno bili pogođeni progonima i nasilju. Armenija je zajedno s Rusijom i Iranom podržala sirijskog predsjednika i posala humanitarnu pomoć Siriji (Safaryan, 2017). Nakon armenske čestitke Basharu al-Assadu na osvojenom još jednom predsjedničkom mandatu 2014. godine, Sirija je godinu kasnije priznala genocid nad Armencima počinjen 1915. godine. Armenija kroz Siriju i Iran ima i izlaz na more, što joj je prijeko potrebno zbog teško dostupnog planinskog krajolika u kojem je smještena (Giragosian, 2013).

Armenija danas ima i snažnu vanjsku politiku prema Libanonu. Upravo je Libanon prvi iz arapskog svijeta priznao armenski genocid 2000. godine. Armenija se aktivno kroz humanitarnu pomoć uključila u rat u Libanonu 2006. godine. Zbog spomenute armenske dijaspore, armensko-libanonske veze predstavljaju važan faktor u odnosu Armenije prema Bliskom istoku. Također, kao i u Iranu, Armenci imaju sigurna mjesta u libanonskom parlamentu te su na taj način aktivno uključeni u politički život te male države. Ovakav sustav vanjske politike Armenije izgleda vrlo neobično jer zapravo se ostvaruju tri najbolje diplomatske veze u regiji s državama koje ne predstavljaju naklonost Zapada (Delcour i Duhot, 2011).

Moderni odnosi s Turskom daleko su od idealnog, ali su znatno boljih nego prethodnih desetljeća, pa i stoljeća. Turska je 1993. godine zatvorila svoju granicu s Armenijom kao odgovor na sukob u Gorskom Karabahu između Armenije i Azerbajdžana, kojeg je Turska otvoreno podržavala (Safaryan, 2017). Iako su 2009. godine u Zürichu potpisani protokoli o normalizaciji odnosa, koji su uključivali otvaranje granice i uspostavu diplomatskih odnosa, ti su protokoli ostali ne implementirani zbog političkih pritisaka i nesuglasica. Armenska vanjska politika gotovo je uvijek

bila u suprotnosti s djelovanjem turske vanjske politike, tako je Armenija osuđivala djelovanja Turske u Siriji (Ter-Gabrielyan, 2018). U prosincu 2021. godine prvi puta dolazi do početka diplomatskih razgovora između dviju suverenih država. Nakon niza pregovora dolazi do telefonskog poziva armenskog premjera i turskog predsjednika. Armenija i Turska otvorile su međusobnu granicu, a nakon potresa 2022. godine Armenija je čak poslala i humanitarnu pomoć Turskoj (Aydıntaşbaş i Giragosian 2022). U konačnici, armenski je premjer sudjelovao 2023.

Sl. 7. Posljedice Drugog rata u Gorskom Karabahu

Izvor: Mapeh (2020)

Azerbajdžan u svim rodovima vojske, dok je Izrael Azerbajdžanu osigurao cijeli niz dronova i bespilotnih letjelica. U ratu je prevladavalo vrlo napredno oružje, a osobitu prevagu su imali dronovi (Gahramanov, 2022). Primirje je sklopljeno pod zaštitom Rusije i Armenija je priznala poraz te prihvatila raspoređivanje ruskih mirovnih snaga duž granice Gorskog Karabaha. Tradicionalni zaštitnici Armenije Rusija i Iran nisu previše pomogli Armeniji jer je 2018. godine na vlast Baršunastom revolucijom stigla prozapadna Vlada i premjer, koji nisu odviše odgovarali Rusima i Irancima (Gahramanov, 2022). Konačni kraj nepriznate Republike Artsakh (Republika

godine na inauguraciji turskog predsjednika. Usprkos „zatopljenju“ odnosa Armenija ima dva glavna neriješena pitanja s Turskom: pitanje armenskog genocida i granice između dviju država, koja još uvijek u potpunosti nije otvorena (Safaryan, 2017).

Armensku je vanjsku politiku znatno pogodio Drugi rat u Gorskom Karabahu, koji je počeo 27. rujna 2020. godine. U ovome je ratu Azerbajdžan uz pomoć Turske i Izraela u manje od dva mjeseca vratio 8 % okupiranog teritorija (sl. 7.), ostavljajući Gorski Karabah povezan uskim Lačinskim koridorom (Aydıntaşbaş i Giragosian 2022).

Turska je aktivno vojno podupirala

Gorski Karabah promijenila je ime 2017. godine) uslijedio je u rujnu 2023. godine kada Azerbajdžan pokreće ofenzivu i u roku nekoliko dana osvaja cijelu separatističku državu (Murdock, 2013). Uslijedilo je napuštanje oko 150 000 Armenaca iz Gorskog Karabaha i uspostava potpune kontrole Azerbajdžana nad svojim teritorijem.

U vanjskoj politici Armenije prema Bliskom istoku treba sagledati i veze sa državama Perzijskog zaljeva, koje su uspostavljene unatrag zadnjih desetak godina. Naime, većina je zaljevskih država otvoreno podržavala Azerbajdžan, no nakon što dolazi do zategnutih odnosa s Turskom zbog turskog podržavanja Katara 2014. godine, zaljevske države okreću se uspostavi diplomacije s Armenijom (Ter-Gabrielyan, 2018). Tako UAE otvara ambasadu 2015. godine u Erevanu, a Armenija 2017. godine u Dubaiju. Armenija otvara i konzulat u Iraku 2015. godine. Vrhunac bliskoistočne politike predstavlja uspostava prve diplomatske veze sa Saudijskom Arabijom 2023. godine (Nugali, 2024). Uz povećanje diplomatskih odnosa, Armenija aktivno lobira i za priznanje armenskog genocida, pa su tako svoje usmene potvrde izrekli predstavnici Egipta, UAE i Saudijske Arabije, no one nisu pismeno potvrđene i odobrene u parlamentima tih država. S preostalim državama Bliskog istoka (Bahrein, Katar, Kuvajt, Jordan, Jemen i Oman) Armenija ima uspostavljene diplomatske odnose, no prema tim državama ne postoji posebna vanjska politika (Safaryan, 2017). Potrebno je još istaknuti i odnos Armenije s Egiptom, koji je izuzetno kvalitetan, odnosno Egipat ima blagonaklon stav prema Armeniji. Egipatski su vođe izrazile pomoć Armeniji i spremnost prihvata Armenaca kroz različite vremenske periode, na čemu je Armenija jako zahvalna (Giragosian, 2013).

Armenija ima specifični odnos prema Izraelu i Palestini. Odmah po proglašenju neovisnosti Izrael je priznao Armeniju, ali je u prvom ratu u Gorskom Karabahu stao na stranu Azerbajdžana u strahu od širenja iranskog utjecaja u regiji Bliskog istoka (Aydıntaşbaş i Giragosian 2022). Izrael još uvijek ne priznaje armenski genocid iako je bilo više pokušaja u izraelskom parlamentu kako bi se izglasalo priznanje. Sve do 2020. godine odnosi dviju država su relativno napredovali, čak je uspostavljena i zračna veza. Često su, ipak, bili natpisi i slučajevi u koja se loše postupa prema Armencima na teritoriju Izraela, a osobito u njihovoj četvrti u Jeruzalemu (Ter-Gabrielyan, 2018). Izrael je u Drugom ratu u Gorskom Karabahu opet stao na azerbajdžansku stranu te nakon toga odnosi s Armenijom stagniraju, odnosno nazaduju. Početkom rata u Pojasu Gaze u listopadu 2023. godine Armenija je otvoreno podržala palestinske snage. U lipnju 2024. godine Armenija je službeno i priznala Palestinu kao državu. Usprkos priznanju Palestine, Armenija nije prekinula

odnose s Izraelom, odnosno i dalje potiče na suradnju zbog i dalje postojane armenske manjine u Izraelu i Palestini (Kucera, 2024).

Sumirajući vanjsku politiku Armenije prema Bliskom istoku od početka 19. stoljeća pa sve do 2024. godine, vidljive su različite faze. Armenija se kroz dva stoljeća borila za svoju samostalnost i gotovo je sedam stoljeća morala pratiti vanjske politike drugih država i njihove ciljeve. Razdvojena između triju carstva, 1828. godine potpada pod ruski utjecaj te pod njim većinski ostaje do danas. Vanjsku politiku prema Bliskom istoku Armenija prvenstveno formira kroz odnose s Turskom i Iranom, odnosno riječ je o jednom neprijateljstvu i jednom prijateljstvu (Ter-Gabrielyan, 2018). U novije doba, otprilike od 2010. godine u armenskoj se vanjskoj politici stvari mijenjaju i dolazi do povećanja angažiranosti u vanjskoj politici prema Bliskom istoku. Osobita se promjena osjeti nakon 2018. godine i dolaska prozapadne vlade na čelo države (Aydıntaşbaş i Giragosian 2022). Priznanje genocida nad Armencima i svrstavanje unutar rata u Gorskom Karabahu predstavljaju i dalje okosnicu vanjske politike Armenije. Nerijetko se vanjska politika Armenije svodi na izjašnjavanje bliskoistočnih država o tim dvama pitanjima. U konačnici, može se očekivati daljnji napredak vanjske politike Armenije prema Bliskom istoku.

2.4. Ekonomski odnosi Armenije i Bliskog istoka

Prethodno su opisane vanjske politike Armenije prema Bliskom istoku kroz različite vremenske periode, no valja razmotriti i ekonomsku komponentu tih odnosa. Armenija najviše uvozi (tab. 2.) iz Rusije Kine i Njemačke, dok je na četvrtkom mjestu susjedni Iran (MTA, 2023). S druge strane, Armenija najviše izvozi (tab. 3.) u Rusiju, Švicarsku i Kinu, dok se od susjednih država Iran i Irak nalaze tek na osmom i devetom mjestu. Kad se pogledaju strane investicije (tab. 4.), u Armeniju najviše ulažu Rusi, Francuzi i Nijemci, dok su na desetom mjestu Iranci (CBA, 2023). Ovakvi ekonomski pokazatelji upućuju na slabe ekonomske odnose Armenije s Bliskim istokom, odnosno sugeriraju na europsku orijentaciju Armenije kada prosljede ekonomska pitanja. Zanimljiva je i pojava Turske kao države koja uvozi u Armeniju i to prvenstveno tekstil. Iz ovih ekonomskih pokazatelja može se iščitati kako je Rusija i dalje glavni armenski ekonomski partner usprkos prozapadnoj vladi, npr. SAD-a niti nema u top deset država izvoznica. Uz Rusiju, visoko je pozicionirana i Kina, koja aktivno ulaže u područje Kavkaza kroz inicijativu „Pojas i put“. Zanimljivo je za primijetiti i kako ne postoji snažna korelacija između veličine dijaspore i

ekonomske povezanosti Armenije i drugih država. U oko 45 % slučajeva postoji podudarnost veličine dijaspore i ekonomske povezanosti. Ukupno se može reći kako se novije vanjske politike Armenije tek trebaju odraziti na ekonomske pokazatelje.

Tab. 2. Glavne države uvoza Armenije 2023. godine

Rang	Država	Vrijednost uvoza (USD)	Glavni uvozni proizvodi
1	Rusija	1,5 milijardi	Prirodni plin, naftni proizvodi, strojevi
2	Kina	870 milijuna	Elektronika, strojevi, tekstil
3	Njemačka	450 milijuna	Vozila, strojevi, kemikalije
4	Iran	400 milijuna	Nafta, plastični proizvodi, poljoprivredni proizvodi
5	Italija	380 milijuna	Strojevi, tekstil, kemikalije
6	Sjedinjene Države	360 milijuna	Strojevi, elektronika, prehrambeni proizvodi
7	Turska	330 milijuna	Tekstil, strojevi, kemikalije
8	Gruzija	310 milijuna	Vozila, strojevi, prehrambeni proizvodi
9	Švicarska	290 milijuna	Farmaceutski proizvodi, strojevi, kemikalije
10	Japan	270 milijuna	Vozila, elektronika, strojevi

Izvor: Ministarstvo trgovine Armenije (2023)

Tab. 3. Glavne države izvoza Armenije 2023. godine

Rang	Država	Vrijednost izvoza (USD)	Glavni izvozni proizvodi
1	Rusija	730 milijuna	Bakrene rude, alkoholna pića, dijamanti
2	Švicarska	610 milijuna	Plemeniti metali, dijamanti
3	Kina	410 milijuna	Bakrene rude, minerali
4	Nizozemska	250 milijuna	Poludragi kamen, alkoholna pića
5	Njemačka	240 milijuna	Strojevi, vozila
6	Bolivija	210 milijuna	Poludragi kamen, dijamanti
7	Italija	200 milijuna	Plemeniti metali, tekstil
8	Irak	180 milijuna	Prehrambeni proizvodi, strojevi
9	Iran	160 milijuna	Prehrambeni proizvodi, tekstil
10	Belgija	150 milijuna	Dijamanti, strojevi

Izvor: Ministarstvo trgovine Armenije (2023)

Tab. 4. Glavne države stranih investicija u Armeniju 2023. godine

Rang	Država	Vrijednost FDI (u milijunima USD)
1	Rusija	500
2	Francuska	450
3	Njemačka	400
4	Sjedinjene Države	350
5	Kina	300
6	Švicarska	280
7	Nizozemska	250
8	Italija	230
9	Ujedinjeno Kraljevstvo	210
10	Iran	200

Izvor: Centralna banka Armenije (2023)

2.5. Strateške suradnje Armenije i Bliskog istoka

Posljednji aspekt vanjske politike Armenije prema Bliskom istoku odnosi se na specifične strateške suradnje između Armenije i pojedine bliskoistočne države. Strateška suradnja odnosi se na partnerstvo između dviju ili više država koje se temelji na zajedničkim interesima, ciljevima i izazovima u međunarodnim odnosima (Nye, 2004).. Ova vrsta suradnje često uključuje koordinaciju politika i akcija u različitim područjima, uključujući sigurnost, obranu, ekonomiju, energiju, tehnologiju i diplomaciju (Nye, 2004). Cilj je strateške suradnje poboljšati položaj i utjecaj partnera na globalnoj ili regionalnoj razini, osigurati stabilnost i sigurnost te promicati zajedničke vrijednosti i interese.

Najviše strateških suradnji Armenija ima s Iranom. Prva strateška suradnja nakon neovisnosti ostvarena je kroz izgradnju armensko-iranskog plinovoda, koji je otvoren 2006. godine (Šerić, 2024). Odmah po izgradnji plinovoda ruska je kompanija Gazprom preuzela upravljanje i transport plina. Oko plinovoda su se podigle i kontroverze jer je namjerno izabran „krivi“ promjer cijevi kako se plin ne bi mogao izvoziti u Europu, nego samo u Armeniju (Šerić, 2024). Dvije godine kasnije, Iran je zajedno s Armenijom predao zahtjev za UNESCO zaštitu armenskih vjerskih objekata u Iranu. Ovaj je potez bio strateški jer se tri zaštićena crkvena kompleksa nalaze u iranskom Azerbajdžanu i time je posala snažna poruka Azerbajdžanu. Od 2014. godine Armenija aktivno razvija energetske suradnje s Iranom, pa je tako izgrađen visokonaponski dalekovod između dviju država, a godinu kasnije otpočela je gradnja dvostrukog dalekovoda (Mejlumyan,

2022). Energetska razmjena funkcionira po principu uvoza iranskog plina, odnosno izvoza električne energije u Iran. Armenija i Iran dogovorili su i izgradnju zajedničke hidroelektrane Meghri, no do danas ona nije izgrađena zbog nedostatka financijskih sredstava (Mejlumyan, Natiqqizi, 2021). U regiji Meghri Armenija je otvorila i slobodnu ekonomsku zonu kako bi privukla iranske investitore te je pokrenula obnovu autoceste do ove regije. Građevinske radove izvršavaju dvije iranske tvrtke. U planu je izgradnja i novog mosta preko rijeke Aras. U siječnju 2021. Iran i Armenija potpisali su Memorandum o razumijevanju za proširenje trgovinskih odnosa (Šerić, 2024).

Armenija ima i nekoliko strateških projekta s Libanom. Najpoznatiji je sustav razmjene studenta u kojem se omogućava armenskoj dijaspori i ostalim Libanoncima dolazak u Armeniju. Osobito se potiče učenje armenskog jezika i njegovo usavršavanje tijekom razmjene u Armeniji (Tachjian, 2007). Od 1998. godine održava se i Armensko-libanonski gospodarski forum, na Forumu se aktivno potiče gospodarska suradnja i međusobni razvoj. Pokrovitelj Foruma je i Europska banka za obnovu i razvoj (Tachjian, 2007). Između dvije države postoji izuzetni međusobni broj posjeta visokih dužnosnika, a Armenija je osobito nastojala pomoći Libanonu nakon eksplozije 2020. godine u bejrutskoj luci. Postoji i strateški razvijena suradnja po pitanju turizma, pa se tako redovito potiče Armence na turističke posjete Libanonu (Euroasianet, 2020). Ukupno se može reći kako je Libanon drugi po važnosti armenski partner na Bliskom istoku kada je riječ o strateškim projektima.

Od 2012. godine redovito se održava i Armensko-iračka gospodarska suradnja (Forum). Ova strateška suradnja ima za cilj povećanje međusobne trgovačke razmjene i suradnju na izabranim grana gospodarstva (Armenpress, 2023). Tako se specifično navodi prehrambeni sektor, odnosno izvoz armenskih proizvoda u Irak. Nadalje, navodi se i razvoj suradnje u području tekstilne industrije, koja ima dugu tradiciju u obje države. Do sada je ukupno održano pet Foruma. Nakon uspostave bolje diplomatske suradnje s Ujedinjenim Arapskim Emiratima, 2024. godine potpisan je i strateški Sporazum o liberalizaciji tržišta i ulaganja između dviju država. Suradnja će se razvijati u području turizma, tehnologije, održivog razvoja i poljoprivrede (Armenpress, 2024). Ovaj Sporazum trebao bi voditi i Sporazumu o razmjeni usluga i razmjeni vladinih ulaganja. Sličan oblik suradnje Armenija ima i s Egiptom, s kojim je još 1996. godine održala prvi zajednički Gospodarski forum, da bi do danas održala njih pet. Zanimljiva je i suradnja Armenije i Jordana kroz Sporazum o sestrinskim gradovima Erevanu i Amanu (Ter-Gabrielyan, 2018). Daleko najveći

broj potpisanih sporazuma o suradnji i memorandumima, nakon Irana, Armenija ima sa Sirijom, no međutim zbog Građanskog rata u toj državi gotovo su svi izvan snage ili su pauzirati (Safaryan, 2017). Odnos Izraela i Armenije specifičan je i kroz prizmu strateške suradnje jer je sve do 2020. godine postojao intenzitet odnosa koji je doveo do strateških zajedničkih projekata, poput programa za armensku nacionalnu manjinu i poput brige o armenskoj četvrti u Jeruzalemu. Ipak, nakon rata u Gorskom Karabahu, strateške suradnje stavljanje su na čekanje (Aydıntaşbaş i Giragosian 2022). S ostalim bliskoistočnim državama (Katar, Kuvajt, Jemen, Oman, Palestinska Samouprava, Bahrein i Saudijska Arabija) Armenija trenutno nema veće strateške suradnje, odnosno postoji diplomatsko komuniciranje, no ne i veći zajednički projekti.

Ukupno se može reći kako postoji nekolicina strateških suradnji Armenije i država Bliskog istoka, no postoji veliki potencijal za napredak. Armenski „najbolji prijatelji“ svakako su Iran i Libanon, dok s drugim državama postoji manji broj strateških suradnji. U zadnjih desetak godina vidi se pojačana armenska diplomacija i postoji određeni napredak, koji u budućnosti može dovesti samo do uspostave većih strateških suradnji.

3. Vanjska politika Azerbajdžana

3.1. Vanjska politika Azerbajdžana prema Bliskom istoku od 1800. do 1920. godine

Azerbajdžan je država smještena na zapadnoj obali Kaspijskog jezera okružena Rusijom na sjeveru, Armenijom i Gruzijom na zapadu te Iranom na jugu. Područje današnjeg Azerbajdžana naseljeno je od razdoblja prije Krista te je promijenilo mnoge vladare i narode. Azerbajdžansko stanovništvo nije naseljavalo područje današnje države toliko dugo kao Armenci, ali su prisutni već od 9./10. stoljeća (Atabaki, 2010). Naime, područje je Azerbajdžana bilo naseljeno tzv. kavkaskim Albancima, koji su se asimilirali s turskim plemenom Oghuz, koje se počelo doseljavati sa istočne obale Kaspijskog jezera. Područje je današnjeg Azerbajdžana bilo kršćanski orijentirano do 7. stoljeća i osvajanja Arapa, koji donose sunitski islam (Shukurov, 2010). U 16. stoljeću Perzijsko Carstvo na čelu sa Safavidskom dinastijom na područje Azerbajdžana donosi šijitski islam, koji ostaje do današnjih dana kao glavna religija. Sve do početka 18. stoljeća područje Azerbajdžana bilo je pod vlašću Perzijanaca i nije postojao razvijeni azerbajdžanski identitet (Swietochowski, 1985). Kao i u slučaju Armenije, narodni preporod javlja u 19. stoljeću nakon čega slijedi kratkotrajna azerbajdžanska država, pa sovjetska okupacija i neovisnost od 1991.

godine. Azerbajdžan se tradicionalno dijeli na Sjeverni i Južni. Sjeverni predstavlja današnji teritorij Azerbajdžana, dok je Južni unutar današnjeg Irana (Swietochowski, 1985).

Većina se današnjeg Azerbajdžana na početku 19. stoljeća nalazila unutar čak osam kanata Perzijskog Carstva: Ganja, Karabakh, Quba, Derbent, Baku, Shirvan, Shaki i Nakhichevan. Ovi kanati bili su od posebne važnosti za Perziju jer su predstavljali tzv. „čuvane dijelove“ Carstva, čime su se označavali teritoriji koji predstavljaju krajnje dosege Carstva (Ismailov, 2017). Nakon već spomenutog mira u Gulistanu 1828. godine, cijelo područje današnjeg Azerbajdžana potpada pod Rusko Carstvo. Novi upravitelji tamošnje stanovništvo nazivaju kavkaskim Muslimanima te ne spominju azerbajdžansku nacionalnost (Swietochowski, 1985). Za razliku od Gruzijaca i Armenaca, Azerbajdžanci tada nemaju svoj jezik, nego je to jedan od dijalekata turskih jezika te nemaju svoje pismo, nego koriste iransko. Pod ruskom vlašću azerbajdžanski je prostor potpao pod Kavkasko potkraljevstvo, unutar kojeg je bila i Erevanska oblast (Zardabli, 2014).

Sl. 8. Hasan bey Zardabi
Izvor: Nepoznat autor (n. d.)

Azerbajdžanski je prostor bio podijeljen na šest oblasti: grad Baku, Baku regija, Dagestan, Elizavetpol, Zakatal, Tifilis. Rusi službeno na popisima stanovništva vode Azerbajdžance kao Muslimane i dijele ih na Sunite i Šijite (Atabaki, 2010). Za vrijeme ruske uprave prisutan je još jedan naziv – Tatari, ovaj naziv Rusi koriste kao generalizirani naziv za turska plemena iz Središnje Azije (Swietochowski, 1985).

Azerbajdžanci su kasnili sa razvojem svoje nacionalne svijesti u odnosu na ostale kavkasko narode. Naime, veliki je broj pripadnika azerbajdžanskog plemena ostao unutar granice Perzije i oni su se i dalje nastavljali integrirati u perzijsko društvo jer su već koristili njihovo pismo i bili su iste vjere (Swietochowski, 1985). Azerbajdžanci koji su se našli pod ruskom vlašću vjerski i

jezično se nisu mogli identificirati s Rusima i okolnim narodima, pa je trebalo nekoliko desetljeća kako bi se razvila vlastita nacionalna svijest. Tadašnja je azerbajdžanska elita htjela izabrati turcizam kao temelj identiteta odbacivši perzijanizam i rusizam kao okosnice (Ismailov, 2017). „Otac“ je moderne azerbajdžanske svijesti i jezika Hasan bey Zardabi (sl. 8.), koji je 1875. godine pokrenuo prve novine na azerbajdžanskom jeziku, koji je tad bio pun posuđenica iz turskog i perzijskog jezika (Zardabli, 2014). Zardabi je otvoreno zagovarao odmicanje svojih sunarodnjaka od Perzije i Rusije te orijentaciju na tursku povezanost. On je bio prvi glasnik vanjske politike Azerbajdžana. Ruske vlasti nisu željele osnivanje još jedne nacije na Kavkazu i u roku od dvije godine ukinule su izlaženje prvih azerbajdžanskih novina (Swietochowski, 1985).

Veliku ulogu u vanjskoj politici Azerbajdžana i konsolidiranju nacije ima otkriće nafte u neposrednoj blizini Bakua 1846. godine. Konkretnije, 1876. godine braća Nobel pokreću veliku eksploataciju nafte na naftnim poljima oko grada Bakua (Zardabli, 2014). Evidentno je kako je jedan od razloga gušenja azerbajdžanskih novina i nacionalnog pokreta želja za neometanim naftnim eksploatacijama. Još su veću prepreku Azerbajdžancima predstavljali Armenci, koji su u to doba imali gotovo sve glavne pozicije u trgovini i u naftnom biznisu (Ismailov, 2017). Armenci su pak imali podršku Rusa te su stoga to bile dodatne otegotne okolnosti prilikom razvoja nacionalne svijesti. Daljnji razvoj azerbajdžanske svijesti išao je u pravcu nezadovoljstva stranim iskorištavanjem naftnih izvora te su se vodeće muslimanske elite dogovorile kako će poticati obrazovanje lokalnog stanovništva i razvoj novog identiteta (Swietochowski, 1985). Problem je bio što su i dalje postojala razdvojena mišljenja oko priklanjanja turskom ili perzijskom identitetu (Swietochowski, 1995). Usprkos velikim sredstvima uložnim u obrazovanje, narod je i dalje bio siromašan i znatno zaostao za Armencima i Gruzijcima.

Konačni čin formiranja nacionalnog identiteta Azerbajdžana bili su Armensko-tatarski masakri provedeni od 1905. do 1907. godine. Ovi masakri potekli su iz Ruske revolucije 1905. godine, no pretvorili su se u etničke sukobe između Armenaca i Muslimana (Aliyarli, 2009). U tim sukobima Armenci su bili opasniji i ubili su do 8 000 Muslimana, nakon čega se javlja ozbiljna mržanja između dviju etničkih skupina, koja traje sve do danas (Zardabli, 2014). Ovaj događaj snažno je utjecao na razvoj nacionalne svijesti kod budućih Azerbajdžanaca. Ustavnom je krizom u Perziji Azerbajdžan bio dodatno pogođen jer se dijelom oslanjao na svoj perzijski identitet (Shaffer, 2002). U tom trenutku, Osmansko Carstvo uočava priliku i počinje aktivnu suradnju s kavkaskim

Muslimanima, koja će kroz suradnju Turske i Azerbajdžana ostati postojana do danas (Ismailov, 2017).

Dok su Armenci aktivno sudjelovali u ruskoj vojsci za vrijeme Prvog svjetskog rata, Azerbajdžanci su Rusko Carstvo opskrbljivali naftom i polako preuzimali nafta polja od stranaca. Osobito je bio zanimljiv interes Njemačke za Azerbajdžan jer su vidjeli priliku laganog dolaska do „crnog zlata“ (Shukurov, 2010). U travnju 1917. godine, nedugo nakon Februarske revolucije, održana je prva Generalna skupština kavkaskih Muslimana. Skupština je bila zapravo uvod u formiranje muslimanske kavkaske države, ali ona još nije imala službeno ime (Cornell, 2001). Ime Azerbajdžan bilo je diskutabilno zbog pretjerane povezanosti s Perzijom, gdje se granična regija zaista nazivala Azerbajdžan. Ime Tatarska Republika, također, nije bilo prihvatljivo jer se kavkaski Muslimani nisu smatrali Tatarima (Swietochowski, 1995). Na Skupštini su konačno konsolidirane muslimanske grupacije na Kavkazu i odlučeno je kako će se u budućim uređenjima tražiti autonomija, po mogućnosti i samostalnost. Glavnu je riječ na Skupštini imala stranka Musavat, koja se zalagala za suradnju s Osmanlijama (Turcima), za sekularizam i za federativno uređenje (Ismailov, 2017).

Sl. 9. Predviđeni teritorij Azerbajdžanske Demokratske Republike
Izvor: Golden (2020)

Kavkaski Muslimani ušli su zajedno s Armencima i Gruzijcima 1918. godine u spomenutu Transkavkasku Demokratsku Federativnu Republiku. Na isti dan kada i Armenci proglašuju neovisnost, isto čine i Azerbajdžanci osnivanjem Azerbajdžanske Demokratske Republike (sl. 9.) (Zardabli, 2014). Prvi je predsjednik slavodobitno izjavio: „Kad se jednom digne zastava, nitko ju više neće spustiti.“, aludirajući pritom na kreiranje „nove“ države kao države koja do tada nije imala niti jedan samostalni oblik suverenosti (Hasanli, 2014). Glavni je grad nove države bio Ganja jer je Baku već bio pod okupacijom boljševika. Vodeća je stranka bila spomenuta Musavat i zahvaljujući njoj osnovana je prva sekularna većinski muslimanska država u svijetu. Ova je država osigurala prva i prava žena u muslimanskom svijetu (Jamil, 2008). Azerbajdžanci su uspjeli vratiti Baku pod svoju kontrolu u srpnju 1918. godine. Mlada se država odmah zaratila sa susjednom armenskom državom i uslijedile su velike razmjene stanovništva i etnička čišćenja s ciljem homogenizacije teritorija država (Swietochowski, 1995). Uz sklopu osnovne države prvi se puta kreira i azerbajdžanska vanjska politika, koja je prvenstveno bila usmjerena na zaštitu stečene samostalnosti (Hasanli, 2014). Glavna okosnica te politike bio je odnos s Osmanskim Carstvom, koje je bilo glavni prijatelj osnovne države. Kako je Rusija zapala u boljševičku revoluciju, Azerbajdžan se okrenuo europskim silama za zaštitu (Hasanli, 2014). Također, je nastao problem i s Iranom. Naime, Iran nije bio zadovoljan što je država uzela ime Azerbajdžan jer se time može prejudicirati želja za teritorijem Irana, odnosno potencijalno ujedinjenje oba Azerbajdžana (Swietochowski, 1995). Kako su Britanci imali posebne interese na naftnim poljima, Azerbajdžanci su ostvarili dobre odnose s Ujedinjenim Kraljevstvom. U Iranu je ubrzo došla na čelo i probritanska službena vlada, pa je otklonjen problem, koji je nastao s imenom Azerbajdžana (Hasanli, 2014).

Mlada azerbajdžanska država imala je niz problema kao i armenska, no najveći joj je bio boljševička opasnost. Taman kad je počela razvijati vanjsku politiku prema Bliskom istoku i odmicati se od ruske sfere utjecaja, počela je nadirati sovjetska opasnost, koja je imala i poklonike unutar mlade države (Altstadt, 1992). Veliki problemi nastali su i oko sukoba poradi naftnih polja jer je veliki broj europskih sila uočio priliku za pristupanjem tim poljima dok nema „čvrste“ ruske vlasti. Rusija je brzo uvidjela koliko joj financijski i gospodarski znače azerbajdžanska naftna polja i samo je bilo pitanje vremena kada će početi okupacija (Hasanli, 2014). Azerbajdžan je cijelu svoju kratku neovisnost na prekide ratovao s Armencima, a njihov predstavnik sudjelovao je na Pariškoj mirovnoj konferenciji (Aliyarli, 2009). Američki predsjednik Woodrow Wilson rekao je

azerbajdžanskim diplomatima kako se moraju ujediniti s ostalim kavkaskim narodima i onda tek tražiti zaštitu velikih sila (Hasanli, 2014). Do ujedinjenja nije nikako moglo doći jer su se s Armencima i Gruzijcima totalno razišli u vidu vanjske i unutarnje politike, a osobito prema odnosu s Osmanskim Carstvom (Altstadt, 1992). U travnju 1920. godine počinje boljševička okupacija Azerbajdžana te on postaje sovjetskom republikom 28. travnja 1920. godine, osam mjeseci prije nego Armenija.

3.2. Vanjska politika Azerbajdžana prema Bliskom istoku od 1921. do 1991. godine

Kao i u slučaju Armenije u ovome razdoblju Azerbajdžanska vanjska politika biva usklađena sa sovjetskom. Već u rujnu 1920. godine u Baku su se okupili vodeći komunisti svijeta na Kongresu naroda istoka na kojem se raspravljalo o daljnjem širenju komunizma u svijetu. Osobito se raspravljalo o širenju komunizma na Bliskom istoku i o prilikama koje mogu imati nacionalne skupine kao nositeljice revolucije (Gasimov, 2019). Nadalje, Azerbajdžan je osobito bio pogođen Staljinovim čistkama 1930-ih godina kada je ubijeno više pripadnika azerbajdžanske intelektualne elite (Shukurov, 2010). Sukladno želji za širenjem komunizma, sovjeti su nastojali iskoristiti veze Azerbajdžana s Turskom i Iranom kako bi u tima državama „posijali“ sjeme revolucije. Tijekom Drugog svjetskog rata azerbajdžansko bogatstvo naftom ponovno igra bitnu ulogu za Sovjetski savez jer opskrbljuje vojsku u ključnim trenucima. Sovjeti su čak preko Azerbajdžana okupirali sjeverni dio Irana kako bi došli do još većih naftnih rezervi (Heydarov, 1983). U tom trenu sovjeti potiču širenje komunizma u Iran kroz bliskost Azerbajdžana sa Azerbajdžancima koji žive u iranskom Azerbajdžanu. Na ovaj se način vanjska politika Azerbajdžana otvoreno manifestira kroz poticanje suradnje i kroz jezičku te vjersku bliskost (Altstadt, 1992). Po završetku Drugog svjetskog rata, usprkos okupaciji, nije došlo do proširenja Azerbajdžana na jug, odnosno sovjetska se vojska povukla sa sjevera Irana pod međunarodnom pritiskom (Gasimov, 2019). Jedan je od razloga neširenja bila daljnja britanska prisutnost u Iranu.

Problemi za Azerbajdžan nastaju 1950-ih kada određeni naftni izvori presušuju i željeni napredak usporava (Heydarov, 1983). Sovjeti tada izabiru Heydar Aliyeva za predsjednika Socijalističke Republike Azerbajdžana ni ne sluteći kako će oformiti dinastiju koja će ostati na vlasti do današnjih dana. Zbog viška naftnih stručnjaka, Azerbajdžan počinje slati stručnjake u države Bliskog istoka kako bi im pomogli na novootkrivenim naftnim poljima (Heydarov, 1983). Osobito se osnažila

vanjska politika prema Siriji i Iraku, gdje je otišlo najviše azerbajdžanskih stručnjaka. Posebnu je pozornost Azerbajdžana i sovjeta privukao državni udar u Iranu 1953. godine jer se odvio u njihovoj neposrednoj blizini i to zbog britanskih naftnih interesa (Dekmejian, 1972). Azerbajdžanci su otvoreno podržali svrgnutog iranskog premjera. Tijekom Sueske krize 1956. godine Azerbajdžanci su ponovno zajedno sa sovjeticima podržali Egipat pod vodstvom Gamala Abdela Nassera (Heydarov, 1983). Puno je naftnih stručnjaka i u Egipat otišlo na rad. Azerbajdžan je otvoreno podržao i Palestinske (Arapske) snage u Šestodnevnom ratu i u Yom Kippur ratu (Dekmejian, 1972).

Za Azerbajdžan je ponovno bitnu ulogu imala Iranska revolucija 1979. godine kada je Sovjetski savez oprezno pristupao novoj vlasti znajući važnost postojanja odnosa s Iranom. Samo godinu kasnije, u Iransko-Iračkom ratu Sovjeti su poduprli Irak i time dodatno zahladili odnose s Iranom (Gasany, 2011). Azerbajdžanci su u tom trenu dobili (1983. godina) i Heydara Aliyeva kao svog predstavnika na mjestu prvog zamjenika premjera cijelog SSSR-a, bila je to najveća pozicija u Savezu, koju je imao neki Azerbajdžanac (Ismailov, 2017). Istovremeno je počela i sovjetska invazija na Afganistan (1979. godine) u kojoj je Azerbajdžan odigrao ulogu logističkog centra za sovjetsku vojsku. U 1980im Azerbajdžan vodi sve samostalnu vanjsku politiku unutar Sovjetskog saveza, a osobito nakon dolaska Mihaila Gorbačova na vlast (Hasanli, 2014).

Zadnje se desetljeće Azerbajdžana u sklopu SSSR-a veže uz propadanje Saveza i stjecanje neovisnosti sovjetskih republika. Kao što je već spomenuto, 1988. godine dolazi do rasplamsavanja tenzija oko Gorskog Karabaha. Kad su Azerbajdžanci uvidjeli kako Komunistička partija više nema snagu sprječavati etničke sukobe javljaju se sve veće netrpeljivosti prema Armencima. Godine 1989. osniva se Stranka narodne fronte Azerbajdžana, koja je bila vrlo nacionalistički nastrojena i zahtijevala je nezavisnost države (Mammadov, 1999). Vrhovno vijeće Armenije u prosincu 1989. godine izglasalo je proračunsku pomoć za Gorski Karabah. Ova odluka i općenito slabljenje Sovjetskog saveza doveli su do velikih demonstracija u Baku u siječnju 1990. godine. Sovjetska je vojska nasilno suzbila neredu u kojima su umrla čak 132 čovjeka (Zardabli, 2014). Ovim je činom samo još više porasla želja za samostalnošću, koja se na kraju manifestirala 20. kolovoza 1991. godine. Sama nezavisnost nije zaživjela sve do potpuno disolucije Sovjetskog Saveza u prosincu iste godine (Swietochowski, 1995).

Ukupno se može reći kako je azerbajdžanska vanjska politika od 1800. do 1991. godine bila slabe orijentiranosti prema Bliskom istoku. Azerbajdžan je najviše razvijao odnose s Iranom i sa

Turskom, kao dvjema okosnicama identiteta Azerbajdžanaca. Tek za vrijeme sovjetskog saveza dolazi do jače orijentiranosti prema Bliskom istoku. Nakon stjecanja samostalnosti Azerbajdžan će se puno više uključiti u odnose na Bliskom istoku.

3.3. Vanjska politika Azerbajdžana prema Bliskom istoku od 1991. godine

Po stjecanju nezavisnosti počinje aktivnije provođenje azerbajdžanske vanjske politike. Najveći „prijatelj“ Azerbajdžana na Bliskom istoku svakako je Turska, čiji odnos Heydar Aliyev opisuje kao „jedan narod, dvije države“. Turska je prva priznala neovisni Azerbajdžan i od samog ga početka pomagala u ratu u Gorskom Karabahu. Ovakav prijateljski odnos dviju država pogoduje objema jer Azerbajdžan ima „velikog“ zaštitnika, a Turska sponu prema Središnjoj Aziji i ostalim turskim narodima (državama) (Hale, 2000). U sklopu neosmanizma Azerbajdžan ima ključnu ulogu u povezivanju turskih naroda pod vodstvom Turske. Zanimljivo je kako je Turska zbog Azerbajdžana nametnula trgovinski embargo Armeniji 1993. godine i sve do 2022. godine imala potpuno zatvorenu granicu s tom državom (Guliyev, 2010). Dvije države značajno surađuju na energetske planu, a o zajedničkim energetske projektima više piše u podpoglavlju 3.5. U prosincu 2010. godine dvije su države potpisale Sporazum o međusobnoj obrani, a 29. je siječnja 2013. osnovan TAKM (Organizacija euroazijskih agencija za provođenje zakona s vojnim statusom) kao međuvladina vojna organizacija za provođenje zakona u tri turske zemlje (Azerbajdžan, Kirgistan i Turska) i u Mongoliji (FIEP, n.d.). Od kolovoza 2020. Azerbajdžan je postao glavni opskrbljivač plinom Turske, što se uklapa u napore Turske u posljednjih nekoliko godina da smanji svoju ovisnost o ruskom plinu. Ranije te godine, 25. veljače, Azerbajdžan i Turska potpisali su Sporazum o preferencijalnoj trgovini koji ima za cilj pojačati napore da obujam međusobne trgovine dovede na 15 milijardi dolara (Mammadov, 2020). Ukupno se može reći kako je najvažniji azerbajdžanski saveznik na Bliskom istoku upravo Turska.

Drugi je važan partner Azerbajdžana svakako Iran, koji predstavlja duboke povijesne veze s područjem današnjeg Azerbajdžana. Iranski je ministar prvi posjetio neovisni Azerbajdžan i izrazio ushićenje postojanjem još jedne šijitske države. Međutim, početno ushićenje zamijenio je strah jer su se u Azerbajdžanu pojavile ideje tzv. Velikog Azerbajdžana, koji bi obuhvaćao i južni (iranski) Azerbajdžan (Cornell, 2001). Ovakve slutnje dovele su do iranske podrške Armeniji tijekom rata u Gorskom Karabahu. „Kočnicu“ u odnosu ovih dviju država predstavlja i značajna suradnja

Izraela i Azerbajdžana. Odnos dviju država u zadnjih je 30ak godina imao više uspona i padova većinom zbog situacija iz regije koje su se reflektirale na ovaj međusobni odnos (Tabrizi i Fakheri, 2014). Azerbajdžan je više puta uhićivao napadače koji su htjeli nanijeti štetu izraelskim ili američkim državljanima/objektima u zemlji te je više puta nalazio poveznicu s Iranom kod tih ljudi (Shaffer, 2013). Iran je sve optužbe uvijek odbacivao pravdajući se kako štiti svoje interese. Za vrijeme Drugog rata u Gorskom Karabahu, Iran je opet kriomice podržavao Armeniju, čak je i gorivom opskrbljivao odmetnutu regiju (Gahramanov, 2022). Azerbajdžan je zbog toga „zahladio“ odnose sa susjedom, da bi od 2023. godine odnosi ponovno postali bolji (Isayev, 2023). Naime, odmah nakon pada Republike Artsakh, Azerbajdžan počinje diplomatske pregovore oko kopnenog koridora do Nahičevana kroz Iran. Dvije države 2024. godine otvaraju i novi most na rijeci Aras (Teheran times, 2024). Iranski predsjednik smrtno je stradao u helikopterskoj nesreći na putu iz posjeta Azerbajdžanu 2024. godine. Vanjska je politika Azerbajdžana prema Bliskom istoku najbolje opisana upravo kroz odnos prema Iranu jer opisuje cijeli niz isprepletenih pojedinačnih ciljeva i želje za međusobnom suradnjom.

Izrael predstavlja treći stup vanjske politike Azerbajdžana na Bliskom istoku. Odmah po proglašenju azerbajdžanske neovisnosti uspostavljeni su diplomatski odnosi dviju država, a predsjednik Ilham Aliyev komentirao je odnos s Izraelom kao santu leda, čijih se 9/10 odnosa nalazi ispod površine (Nuriyev, 2013). Naime, u Azerbajdžanu je prisutna velika židovska manjina od oko 30 000 Židova, koji tamo žive još od 15. stoljeća. Postoje izuzetno ugledne i stare židovske obrazovne ustavne u Azerbajdžanu (Shiriyev, 2011). Velika suradnja dviju država prisutna je i u sferi energetskog sektora, procjena kaže kako je 2021. godine Izrael uvezao 65 % svoje nafte upravo iz Azerbajdžana (Saltman, 2013). Od 2016. godine Izrael aktivno podržava azerbajdžansku stranu u sukobu oko Gorskog Karabaha. Gotovo je pa paradoksalno što su predstavnici Izraela više puta rekli kako se Armenija mora povući iz okupiranog teritorija druge države, a upravo to čini Izrael na Golanskoj visoravni. Izrael je aktivno pristan sa svojim kompanijama u Azerbajdžanu i znatno ulaže u tu državu što osobito odobravanju i podržavaju pripadnici azerbajdžanske vlasti (Shiriyev, 2011). Gotovo pa na godišnjoj bazi postoje međusobni posjeti visokih državnika objiju država. Zanimljivo je kako Azerbajdžan priznaje Palestinu kao samostalnu državu, no te ne smeta u odnosu prema Izraelu.

Azerbajdžansku je vanjsku politiku prema Bliskom istoku osobito osnažio Drugi rat u Gorskom Karabahu. U tome je ratu Azerbajdžan izašao kao pobjednik i vratio je potpuni nadzor nad svojim

teritorijem. Sve su bliskoistočne države pozivale na primjere, ali niti jedna (osim Irana) nije značajnije protestirala ili prekidala odnose s Azerbajdžanom poradi tog rata (Gahramanov, 2022). Tako je Azerbajdžan povećao svoj ugled u toj regiji zbog završetka okupacije svog teritorija, ali je izazvao i manje negodovanje zbog protjerivanja oko 150 000 Armenaca iz Gorskog Karabaha (Murdock, 2023). Libanon i Sirija u tom su trenutku malo „zategnuli“ diplomatske odnose s Azerbajdžanom, no nije došlo do većih promjena.

Zanimljivu vanjsku politiku Azerbajdžan ima prema Libanonu. Naime, šijitska skupina Hezbollah redovito nastoji djelovati unutar ove kavkaske države, no Azerbajdžan redovito brani njihovo djelovanje i uhićuje njihove pripadnike (Isgandarov 2014). Azerbajdžan je u 1990-im pokrenuo aktivnu suradnju s Libanom na brojnim područjima, no unazad 20 godina ta suradnja stagnira. Sa susjednom je Sirijom Azerbajdžan imao puno bolje odnose nego sa Libanom do 2011. godine i početka rata. Usklađivanjem stavova s Turskom, Azerbajdžan je podržavao sirijske pobunjenike, da bi od 2018. godine tu podršku zaustavio i najavio ulaganja u obnovu Sirije, osobito u obnovu naftnih i plinskih postrojenja (Valiyev, 2018). S Irakom Azerbajdžan nema pretjeranih diplomatskih veza, ali je vrlo je vrlo angažiran oko kurdskog pitanja. Kako Turska ne podržava Kurde, tako posredno Azerbajdžan ne nastoji podržati kurdske pokrete i redovito pomoću tajne službe pomaže turskoj u nadziranju Kurda, koji su na prostoru Sirije i Iraka (Mammadov, 2015). Prema Egiptu i Jordanu Azerbajdžan ima kvalitetnu vanjsku politiku temeljenu na suradnji i želji za međusobnim ulaganjima i napredovanjima.

Posebnu vanjsku politiku Azerbajdžan ima prema državama Perzijskog zaljeva. Sa Saudijskom Arabijom Azerbajdžan ima kvalitetan odnos usprkos tome što su Saudijski predvodnici sunita, a Azerbajdžanci su šijiti. Odnos ovih dviju država temelji se na određenom anti-iranskom sentimentu, a situacija se pogoršala nakon Drugog rata u Gorskom Karabahu. Saudijska Arabija nije izravno i vojno podržala Azerbajdžan u ratu što je ta država zamjerila i nakon čega su diplomatski odnosi dviju država u stagnaciji (Gahramanov, 2022). Katar je otvoreno podržao Azerbajdžan i pružio im humanitarnu pomoć što je dodatno osnažilo vanjsku politiku prema toj državi. Azerbajdžan prema UAE ima vanjsku politiku suradnje i međusobne pomoći što rezultira brojnim gospodarskim suradnjama i ulaganjima, osobito u energetske sektoru (Alyev, 2016). Prema drugim zaljevimskim državama (Kuvajt, Bahrein i Oman) i prema Jemenu Azerbajdžan nema posebnu razvijenu vanjsku politiku i suradnju, ali njeguje postojeće diplomatske odnose (Alyev, 2016).

Ukupno se može reći kako je današnja vanjska politika Azerbajdžana prema Bliskom istoku iscrpna i diversificirana. Azerbajdžan uspješno balansira između Turske i Irana te još uz to ima jake veze s Izraelom. Vanjska politika najviše je imala okosnicu oko biranja strana u Drugom ratu u Gorskom-Karabahu. Također, iako su većinski šijitska država, Azerbajdžan ima izuzete odnose sa sunitskim državama što mu omogućava široku arapsku podršku. U budućnosti se može samo očekivati napredak vanjske politike Azerbajdžana prema Bliskom istoku.

3.4. Ekonomski odnosi Azerbajdžana i Bliskog istoka

Kada se pogledaju ekonomski aspekti vanjske politike Azerbajdžana mogu se uopći zanimljive povezanosti. Tako su tri države iz kojih Azerbajdžan najviše uvozi (tab. 5.) Rusija, Turska i Kina, dok najviše izvozi (tab. 6.) u Italiju, Tursku i Izrael. Od bliskoistočnih država jedno se još među uvoznicima nalazi Iran. Zanimljivo je kako se u top deset nalazi i SAD te Južna Koreja, koje se malo spominjanju u fokusu vanjske politike Azerbajdžana. Iznenađenje je svakako i Italija, kao država u koju Azerbajdžan najviše izvozi. Osim Turske, ne postoji druga bliskoistočna država u top deset država izvoznica. Na visokom je trećem mjestu i Izrael što je opravdano velikim izvozom nafte u tu državu (MTAZ, 2023). U uvoznim proizvodima prevladavaju strojevi, tekstil i tehnologija, dok je u izvozima najviše nafte i plina. Kad se pogledaju podaci o stranom ulaganju (tab. 7.) vidi se kako UK, Turska i SAD najviše ulažu u ovu kavkasku državu. Zanimljivo je kako je Rusija tek na 10 mjestu po stranim ulaganjima, dok u top deset nije niti jedna bliskoistočna država (CBZ, 2023). Ukupno gledajući ove izabrane ekonomske pokazatelje vidljivo je kako Azerbajdžan jedino o Turskoj i Iranu ovisi ekonomski s aspekta Bliskog istoka (MTAZ, 2013). Ostale države ekonomske suradnje većinom su europske, dok se javljaju još i SAD te Kina kao azijski ekonomski partner. Može se zaključiti kako nije odviše vidljiva prisutnost država Bliskog istoka u ekonomiji Azerbajdžana.

Tab. 5. Glavne države uvoza Azerbajdžana 2023. godine

Rang	Država	Vrijednost uvoza (milijarde USD)	Glavni uvozni proizvodi
1	Rusija	2.3	Poljoprivredni proizvodi, industrijski strojevi
2	Turska	1.8	Tekstil, prehrambeni proizvodi, strojevi
3	Kina	1.6	Elektronika, strojevi, kemikalije

4	Njemačka	1.2	Strojevi, vozila, kemikalije
5	Sjedinjene Američke Države	1.0	Tehnologija, vozila, medicinska oprema
6	Italija	0.8	Strojevi, elektronika, farmaceutski proizvodi
7	Iran	0.7	Građevinski materijali, prehrambeni proizvodi
8	Japan	0.6	Vozila, elektronika, strojevi
9	Južna Koreja	0.5	Elektronika, kemikalije, vozila
10	Francuska	0.4	Zrakoplovni proizvodi, kemikalije, luksuzna roba

Izvor: Ministarstvo trgovine Azerbajdžana (2023)

Tab. 6. Glavne države izvoza Azerbajdžana 2023. godine

Rang	Država	Vrijednost izvoza (milijarde USD)	Glavni izvozni proizvodi
1	Italija	6.0	Nafta, plin, petrokemikalije
2	Turska	2.5	Nafta, plin, aluminij, poljoprivredni proizvodi
3	Izrael	1.8	Nafta, petrokemikalije, strojevi
4	Rusija	1.5	Nafta, poljoprivredni proizvodi, strojevi
5	Njemačka	1.2	Nafta, plin, poljoprivredni proizvodi
6	Grčka	1.0	Nafta, plin
7	Bugarska	0.8	Nafta, plin
8	Gruzija	0.7	Nafta, struja, poljoprivredni proizvodi
9	Francuska	0.6	Nafta, plin
10	Španjolska	0.5	Nafta, plin, aluminij

Izvor: Ministarstvo trgovine Azerbajdžana (2023)

Tab. 7. Glavne države stranih investicija u Azerbajdžan 2023. godine

Rang	Država	Vrijednost FDI (u milijunima USD)
1	UK	25.0
2	Turska	15.0
3	Sjedinjene Američke Države	10.0
4	Norveška	8.0
5	Japan	5.0
6	Njemačka	4.5
7	Kina	4.0
8	Francuska	3.0
9	Italija	2.5
10	Rusija	2.0

Izvor: Centralna banke Armenije (2023)

3.5. Strateške suradnje Azerbajdžana i Bliskog istoka

Azerbajdžan najviše strateških suradnji ima s Iranom, Turskom i Izraelom. Po stjecanju neovisnosti prvu je suradnju ostvario s Gruzijom i Turskom kroz izgradnju naftovoda/plinovoda Baku-Tbilisi-Ceyhan 2006. godine. Ovim se naftovodom prvi put zaobišla Rusija u transportu azerbajdžanskih energenta što je Rusiju osobito pogodilo jer je to protumačila kao gubljenje svojeg utjecaja. Naftovod su financirale američke i britanske kompanije (Zulfugar, 2011). Godinu prije, Azerbajdžan je izgradio i plinovod kroz Iran do svoje enklave Nahičevan. Ovaj je pak plinovod imao za cilj izbjeći Armeniju, plinovod nije odviše dugačak, a Iran je podržao njegovu gradnju (Kabakci, 2023). S Iranom Azerbajdžan otvoreno razvija i planira Internacionalni sjever – jug transportni koridor, koji počinje na obalama Perzijskog zaljeva, a završava na obalama Baltičkog mora. Do sada je Azerbajdžan kroz svoj teritorij izgradio potrebnu cestovnu infrastrukturu te sada preostaje gradnja željeznice (Chaudhury, 2017). S tim se koridorom želi okoristiti i Armenija, pa i ona ima planove oko gradnje željeznice. Zanimljivo je kako većinu objekata na koridoru financira Rusija kroz kredite. Ovaj je koridor osobito došao u fokus javnosti tijekom blokade Sueskog kanala 2020. godine, Rusija i Iran otvoreno su nudili transport zapadnim državama kroz koridor (BBC, 2021). Bitan je strateški projekt Azerbajdžana i Irana i izgradnja brane Giz Galasi na Aras rijeci, područje brane bilo je okupirano sve do 2020. godine i Drugog rata u Gorskom Karabahu. Nakon oslobođenja prostora Azerbajdžan pristupa gradnji, da bi branu službeno otvorili u svibnju 2024. godine (Eruygur, 2024). Upravo je na otvorenje došao i iranski predsjednik, koji je prilikom povratka helikopterom i tijekom njegovog pada, kao što je spomenuto, smrtno stradao. Za spomenuti je još i suradnja Azerbajdžana i Irana oko koridora Zangezur. Ovaj koridor predstavlja armenski teritorij, odnosno najkraću rutu prema enklavi Nahičevan. Do sada je Azerbajdžan komunicirao s Nahičevanom preko iranskog teritorija, no sada zajedno s Iranom želi staviti u funkciju koridor Zangezur, koji je na samoj granici Armenije i Azerbajdžana (Ohanyan, 2024).

Azerbajdžan je 2011. godine potpisao Ugovor o strateškom partnerstvu sa Turskom. Ovaj Ugovor predstavlja otvaranje suradnje na čak 23 područja s glavnim naglasnima na ekonomiju, vojsku i trgovinu (Abbasov, 2011). Ugovor je znatno osnažio odnose dviju država i potaknuo daljnje usklađivanje vanjskih politika dviju država. Daljnji je korak u suradnji bio Ugovor o trgovinskoj suradnji iz 2011. godine, koji se odvijao u više faza: 1. ukidanje carina za određene proizvode, 2. međusobno otvaranje tehnoloških kompanija, 3. ukidanje dvostrukog oporezivanja i 4. organiziranje poslovnih foruma (ARIC, 2020). Po pitanju energetike, dvije države surađuju kroz

izvoz plina Europi koristeći Trans-anatolijski plinovod, koji je dovršen 2018. godine, te se spojio na Trans-jadranski plinovod (Kerimkhanov, 2018). Ovaj je plinovod odigrao ključnu ulogu 2022. godine nakon početka ruske agresije na Ukrajinu jer je Europi osigurao sigurne zalihe plina. Zanimljivo je kako je Trans-anatolijski plinovod u potpunom vlasništvu Azerbajdžana i Turske te su time velike sile (Rusija, UK i SAD) izbačene iz dijela opskrbe Europe plinom. Nacionalna naftna kompanija Azerbajdžana SOCAR 2018. godine izgradila je i najveću rafineriju u Turskoj te time dodatno ojačala energetske suradnje. Azerbajdžan se povezoao s Turskom i željeznicom, koja je otvorena 2017. godine i prolazi kroz glavni gruzijski grad Tbilisi. Ta je željeznica postala svojevrsna konkurencija Internacionalnom koridoru sjever – jug, odnosno povezivanju Irana s Rusijom (Georgia, 2017). Između dviju država postoji cijeli niz suradnje na području kulture, međusobne razmjene studenta, na području turizma i na ostalim razinama društva.

Nekolicinu strateških suradnji Azerbajdžan ima i s Izraelom. Odmah po uspostavi diplomatskih odnosa dogovorena je suradnja u području telekomunikacije, odnosno izraelska je kompanija postala glavni telekomunikacijski operater u Azerbajdžanu (Shiriyev, 2011). U ranim 2000-im suradnja dviju država nije pretjerano napredovala, no od 2006. godine počinje značajan napredak. Prvo se uspostavlja suradnja u energetici, a zatim u vojnoj industriji. Tako su 2012. godine Izrael i Azerbajdžan potpisali sporazum prema kojem će državna izraelska kompanija *Israel Aerospace Industries* Azerbajdžanu prodati 74 bespilotnih letjelica u vrijednosti od 1,6 milijardi dolara te sustava protuzračne i raketne obrane (Idan i Shaffer, 2021). Najnoviju stratešku suradnju Izrael je s Azerbajdžanom ostvario u području zdravstva. Dvije su države aktivno dogovorile zajednička medicinska istraživanja, razvoj medicinske opreme i dodatno medicinsko usavršavanje (president.az, 2023). Posebno je razvijena i strateška suradnja u području obrazovanja.

Prije Drugog rata u Gorskom Karabahu, Azerbajdžan je imao razvijenu stratešku suradnju i sa Saudijskom Arabijom, tako je 2019. godine potpisao Sporazum o razvoju trgovine. Azerbajdžan se uključio u Energetski park kralja Salamana, koji je otvoren 2018. godine i koji ima za cilj razvijati industrije, koje nisu ovisne o nafti i plinu (Mammadova, 2019). Azerbajdžan ima stratešku suradnju i s Jordanom kroz kulturnu razmjenu, cilj je potaknuti što više razmjena studenta i kulturnih djelatnika. Ističe se i suradnja s Egiptom kada proslijede humanitarna pitanja, unutar kojih dolazi do međusobne pomoći najpotrebnijima u obje države (Ismailzade, 2020). Ukupno se može reći kako Azerbajdžan aktivno razvija strateške suradnje s državama Bliskog istoka, a osobito u posljednjem desetljeću. Slična se promjena intenziteta uočava i kod Armenije.

4. Vanjska politika Gruzije

4.1. Vanjska politika Gruzije prema Bliskom istoku od 1800. do 1921. godine

Gruzija predstavlja treću zakavkasku državu, koja je ujedno najsjevernija i prostorno najudaljenija od Bliskog istoka, no ipak ima niz veza s tom regijom. Gruzija je okružena Azerbajdžanom, Rusijom, Armenijom i Crnim morem. Gruzijci svoju državu nazivaju Sakartvelo, a sebe kao narod Kartuli, samo ime Gruzija dolazi vjerojatno od perzijske riječi za vuka ili od imena svetog Geogrea, koji se izuzetno štuje u Gruziji (Anchabadze, 2005). Povijest Gruzijaca kao naroda seže još u 12. stoljeće prije Krista, dok evidentirana državnost postoji od 8. stoljeća prije nove ere u vidu dvaju gruzijskih kraljevstva: Colchis i Iberija. Ova su dva kraljevstva osnova za podjelu Gruzije na Zapadnu (Colchis) i Istočnu (Iberija) (Rayfield, 2013). Zanimljivo je kako naziv Iberija dolazi iz proto-perzijskog i, također, označuje vuka, naziv se prenio u grčki, pa u latinski jezik, da bi se kasnije današnji Pirinejski poluotok za Rimskog Carstva isto nazvao Iberija. Gruzija je sve do početka 11. stoljeća nove ere bila podijeljena na dva kraljevstva, dok ih kralj Bagrat ne ujedinjuje u jednu državu (Suny, 1994). Dolaskom Turaka, Mongola i jačanjem Perzije Gruzijско Kraljevstvo propada i dolazi do ponovne podjele na perzijsku i osmansku okupaciju Gruzije. Načelno je sjeverniji dio Gruzije održao vazalnu neovisnost, no usponom Ruskog Carstva ona nestaje i Gruzija postaje vazal ruskog cara (Anchabadze, 2005). Područje današnje Gruzije krajem 18. stoljeća dolazi pod rusku vlast i nakon toga ostaje pod njom sve do 1991. godine uz kratku iznimku neovisne gruzijske države nakon Velikog rata.

Na samom se početku 19. stoljeća Gruzija našla u građanskom ratu, naime gruzijski je kralj umro i pitanje je nasljeđivanja ostalo neriješeno. Jedan od kandidata pozvao je ruskog cara na intervenciju u Gruziju, nakon čega car Pavao I 8. siječnja 1801. godine izdaje dekret o uključivanju Kraljevstva Kartli-Kakheti (naziv za gruzijsko kraljevstvo u središnjem dijelu današnje Gruzije) u Rusko Carstvo (Mikaberidze, 2015). Do tog je događaja Kraljevstvo Kartli-Kakheti bilo neovisno od 1747. godine zbog odvajanja od Perzije poradi njene unutarnje nestabilnosti. Daljnji tijek povijesti išao je u korist Gruzijcima i Rusima. Od 1803. do 1878. godine, kao rezultat brojnih ruskih ratova protiv Osmanskog Carstva i Perzije, nekoliko bivših gruzijskih teritorija (zapadna Gruzija) pripojeno je Ruskom Carstvu (Salia, 1983). Ova pripojena područja (regije Batumi, Artvin, Akhaltsikhe, Poti i Abhazija) predstavljaju većinu današnjeg teritorija države Gruzije. Gruzija se tako ponovno ujedinila po prvi put nakon nekoliko stoljeća, ali je izgubila svoju neovisnost kao sastavni dio Ruskog Carstva. Valja spomenuti kako je gruzijska intelektualna elita

i plemstvo na Rusiju gledao kao na osloboditelja krajem 18. stoljeća i početkom 19. stoljeća (Jones, 2000).

Idila rusko-gruzijskih odnosa trajala je svega desetak godina, odnosno do 1813. godine kada je Gulistanskim ugovorom priznata potpuna ruska kontrola nad Gruzijom, čime je Kraljevstvo Kartli-Kakheti potpuno izgubilo ikakvu vlast i prestalo postojati (Anchabadze, 2005). Gruzijci su bili očajni jer su na Ruse gledali kao na osloboditelje, a sad im se ponovno krše njihova prava. Gruzija je prva od zakavkaskih država počela svoj narodni preporod, već je 1709. otvorena prva tiskara na gruzijskom jeziku, koji se aktivno koristio u komunikaciji i pismu na svim razinama (Wheatley, 2005). Rusi su ubrzo počeli s rusifikacijom Gruzije, nametnut je ruski jezik, a već je 1811. godine ukinuta autokefalnost Gruzijske pravoslavne crkve. Gruzija je jedna od najstarijih kršćanskih nacija, koja je već u 3. stoljeću prihvatila kršćanstvo kao svoju religiju, tako da je taj potez izuzetno teško prihvaćen unutar gruzijskog stanovništva (Rayfield, 2013). Sve je kulminiralo 1932. godine kada se organizira gruzijska zavjera, koja je za cilj imala ubijanje ruskih upravitelja Gruzije na božićnom balu. Zavjera je otkrivena u zadnji čas i nakon toga su pripadnici gruzijskog plemstva i elite prisilno raseljeni u daleke dijelove Ruskog Carstva, a nekolicina ih je uhićena i ubijena (Anchabadze, 2005). Nakon toga, uslijedila je i pobuna seljaka u Guriji 1841. godine, koju je prisilno ugušila ruska vojska. Rusko Carstvo tada mijenja teritorijalno-administrativni ustroj kavkaskog područja i gruzijski etnicitet razdvaja u nekoliko provincija kako bi se obuzdali nemiri i opiranje ruskoj vlasti (Mikaberidze, 2015).

Nakon konačnog podčinjenja ruskoj vlasti, gruzijsko je plemstvo uvidjelo priliku promjene svoje političke orijentacije i okretanja europskim vrijednostima i njihovom plemstvu. Naime, veliki dijelovi Zapadne Gruzije bili su izuzeto pod islamskim utjecajem Osmanskog Carstva i sve do 1850-ih postao je njihov jak utjecaj. Tada dolazi do promjene vanjske politike gruzijskih vođa, koji se žele „približiti“ ponašanjem i ciljevima ruskom, odnosno europskom kulturnom krugu (Sunny, 1994). U tom se trenutku potpuno odbacuju svi perzijski utjecaji, a osmanski ostaju kroz određene manje skupine Muslimana, koji i dalje nastanjuju prostor Gruzije. Za razliku od Azerbajdžana i Armenije, Gruzija je najranije i najviše odbacila orijentiranost prema Bliskom istoku što joj je donijelo visoka mjesta u ruskoj upravi i mogućnost utjecaja u Ruskom Carstvu kroz svoje predstavnike (Rayfield, 2013). Rusi su Gruzijce doživljavali kao prijateljski narod poradi vjere. Od sredine 19. stoljeća uslijedio je snažan razvoj Gruzije kroz industrijalizaciju i gradnju željeznice, osigurana je teritorijalna cjelovitost gruzijskog prostora, koji nije bio na samoj granici

Sl. 10. Ilia Chavchavadze
Izvor: Nepoznat autor (n. d.)

na gruzijskom jeziku, otvarao škole na gruzijskom jeziku i aktivno lobirao u politici za Gruziju. Uzor mu je bio Giuseppe Garibaldi. Ovakav rasplet događaja vodio je gruzijsku intelektualnu elitu potpuno u smjeru europskih kulturnih krugova čak sa željom određene distance od ruskih utjecaja (Wheatley, 2005). Gruzija je prva od zakavkaskih država koja se u potpunosti okrenula od bliskoistočnih utjecaja i s tim prostorom nije htjela imati previše veza. Narodni je pokret bio znatno jači i napredniji nego u Armeniji i Azerbajdžanu, a i prostor naseljen Gruzijcima bio je znatno homogeniji što je Gruziji davalo prednost spram drugih zakavkaskih država (Salia, 1983).

Gruzijaska je vanjska politika prema Bliskom istoku u 19. stoljeću bila vezana uz politiku prema Osmanskom Carstvu, odnosno prema želji slobodnog prolaza kroz Bospor i Dardaneli (Jones, 2000). Gruzija je stoljećima obdržavala pomorske veze s talijanskom Genovom što je u Gruziju donosilo brojne političke ideje i situacije iz Europe (Rayfield, 2013). Na taj je način do Gruzije došao i socijalizam, koji je imao plodno tlo u Gruziji, kao mjestu otpora ruskoj vlasti. Među prvim socijalistima pojavljuje se i Gruzijac Ioseb Besarionis dze Jughashvili, poznatiji kao Staljin (Jones, 2005). Gruzijски se nacionalni pokret tako podijelio na dvije struje; na socijalističku i na

triju carstva te mu je to pružalo i dodatnu sigurnost (Suny, 1994). Na području Gruzije postojala je i značajna armenska zajednica, koja je imala bitna mjesta u trgovini i gospodarstvu, što je Gruzijcima već početkom 19. stoljeća zasmetalo. U ruralnom je području Gruzije bila teška situacija za kmetove, čiji se status ukida 1861. godine (Salia, 1983).

Ukidanje kmetstva nije bilo dobro niti za kmetove niti za veleposjednike jer su kmetovi bili previše siromašni za samostalnu brigu, a veleposjednici su ostali bez radnika (Jones, 2005). Ta je situacija dovela do novih promjena u gruzijskom društvu, nakon čega ponovno jača razvoj gruzijske svijesti i opiranje ruskoj vlasti. Vođa novog narodnog pokreta postaje princ Ilia Chavchavadze (sl. 10.), koji se aktivno zalagao za gruzijski jezik i kulturu (Mikaberidze, 2015). On je pokrenuo prve novine

nacionalističku. Staljin je čak objavljivao svoje pjesme pod pseudonimom u gruzijskim novinama, koje je izdavao Ilija, da bi se 1907. godine pojavila vijest kako je posredno sudjelovao u atentatu na njega iste godine (Jones, 2005). Nakon ruske pobune seljaka 1905. godine jača gruzijski nacionalni pokret, no prevagu u Gruziji odnose socijalisti i postaju gruzijski predstavnici u ruskoj Dumi (Anchabadze, 2005).

Gruzijski nacionalni pokret razilazio se i po pitanju krajnjeg cilja predviđenog za Gruziju; treba li tražiti potpunu samostalnost, treba li tražiti autonomiju unutar Carstva ili treba tražiti obnovu gruzijske monarhije (Wheatley, 2005). Ovakva je situacija kočila pokret, odnosno nije moglo doći do realizacije niti jednog cilja prije početka Prvog svjetskog rata. Prvo je u ožujku 1917. godine obnovljena autokefalnost gruzijske pravoslavne crkve kao posljedica Februarske revolucije. U travnju 1918. godine Gruzija zajedno s druge dvije zakavkaskе države ulazi u Transkavkasku Demokratsku Federativnu Republiku, a 26. svibnja 1918. godine proglašava se Demokratska Republika Gruzija (sl. 11.) (Mikaberidze, 2015).

Sl. 11. Gruzijaska Demokratska Republika sa svim kontroliranim teritorijem tijekom postojanja
Izvor: Accipite7 (2023)

Dva dana poslije proglašenja neovisnosti Gruzija potpisuje ugovor s Njemačkom oko priznanja i njemačke zaštite. Osmansko je Carstvo uvidjelo priliku širenja na uštrb nove države te je zajedno s drugim dvjema zakavkaskim državama potpisalo ugovor u Batumu prema kojem Gruzija i

Armenija ustupaju dijelove svojih teritorija Carstvu (Jones, 2000). Nakon kapitulacije Njemačke, britanske snage ulaze u Gruziju i pružaju joj zaštitu od boljševika. U tom trenutku vanjska politika mlade države bila je izrazito okrenuta europskim silama doživljavajući svoje okruženje izuzetno neprijateljski nastrojenim (Jones, 2000).

Mlada je država imala niz problema, a najviše sa svojim susjedima. Tako se već u prosincu 1918. godine zaratila s Armenijom, no uz britansku je pomoć sukob brzo zaustavljen (Tarkhan-Mouravi, 2009). U veljači 1919. godine održani su parlamentarni izbori na kojima su pobijedili pripadnici Socijaldemokratske stranke, odnosno menjševici. Boljševici su konstantno pravili pobune u Gruziji dok u rujnu 1919. godine nije provedena zemljišna reforma i ostale reforme, kojima se stanje u državi smirilo (Wheatley, 2009). Gruzija je imala i predstavnike na konferenciji u Versaillesu, gdje su se njeni predstavnici zalagali za opstojnost države i tražili su aktivno zaštitu velikih sila. Ipak, dogovorom iz Moskve 1920. godine Britanci su se trebali povući iz mlade države, čime je ona ostala na milost i nemilost okolnih država (Jones, 2000). Gruzija nije čak prihvaćena niti u Ligu naroda što je jako razočaralo gruzijske političare. U proljeće 1920. godine gruzijska vlada donosi zakon o mobilizaciji nakon uspješne sovjetske okupacije Azerbajdžana. Sve je više bilo incidenta s boljševicima i oni počinju okupaciju Gruzije u veljači 1921. godine te službeno proglašuju aneksiju Gruziju 25. 2. 1921. godine (Mikaberidze, 2015). Gruzija je tako zadnja zakavkaska država koja je ušla u Sovjetski Savez.

4.2. Vanjska politika Gruzije prema Bliskom istoku od 1921. do 1991. godine

Gruzija je imala veći utjecaj unutar Sovjetskog Saveza od druge dvije zakavkaskе države. Ipak, gruzijska se vanjska politika svela na usklađivanje sa sovjetskom uz izuzetno malu samostalnost. Nakon ugovora iz Karsa (1921. godine), Turska i Sovjetski Savez uspostavili su diplomatske odnose, koji su uključivali stabilizaciju njihove zajedničke granice. Blizina je Gruzije Turskoj značila izravni utjecaj Ugovora na Gruzijce, odnosno njihov glavni grad Tbilisi postaje administrativno središte te omogućuje diplomatsku razmjenu reformiranih novih država i nadzor tursko-sovjetske granice (Miller, 2003). Gruzijac Staljin postaje čelnikom Sovjetskog Saveza 1924. godine, Gruzija od toga nije imala pretjerano koristi nego je imala čak i problema. Tako je u Gruziji provedeno prisilno oduzimanje imovine seljacima za potrebe industrijalizacije što je dovelo da velike gladi i smrti oko 10 000 ljudi (Kaiser, 2005). U tom se trenutku snažno angažirala

gruzijska vlada u egzilu, koja je u zapadnim državama otvoreno govorila o prisilnoj sovjetskoj okupaciji Gruzije (Scott, 2012).

Za vrijeme Drugog svjetskog rata teritorij Gruzije ostao je pošteđen ratnih razaranja, iako je nacističkoj Njemačkoj bio cilj okupacija Gruzije, što je učinila i u Velikom ratu. Sovjeti su zajedno s Britancima koristili teritorij Gruzije za potrebe okupacije Irana 1941. godine, iako su Gruzijci netom prije same sovjetske okupacije 1921. godine potpisali Ugovor o prijateljstvu s Iranom (Miller, 2003). Nakon Drugog svjetskog rata postojale su određene napetosti na sovjetsko-turskog granici zbog želje za poništenjem granicama nastalih Ugovorom iz Karsa, no smrću Staljina ti se odnosi popravljaju i dodatne sovjetske trupe konačno napuštaju Gruziju (Parsons, 1982). U 1950-im godinama počinje jače uključivanje teritorija i ljudi Gruzije u odnose na Bliskom istoku što posredno, a što neposredno. Prvo 1953. godine u NATO ulazi Turska i dolazi do povećanja nadzora nad isplivljavanjima iz gruzijskih luka. Za vrijeme Sueske krize SSSR daje otvorenu podršku Egiptu i kroz gruzijske luke šalje pomoć ovoj afričko-azijskoj državi (Miller, 2003). Zbog tih se događaja povećava povezanost Gruzije s Bliskim istokom većinski protiv njene volje. Zanimljivo je i kako su gruzijski predstavnici sudjelovali na konferenciji u Bandungu u sklopu sovjetske delegacije, a zajedno su se zalagali za anti-kolonijalizam i nesvrstanost (Gerber, 1997).

Gruzija je neposredno bila uključena i u arapsko-izraelske ratove jer je preko njenih luka išla vojna i humanitarna pomoć stanovnicima Palestine (Miller, 2003). Zanimljivo je kako Gruzijaska Sovjetska Republika nakon Drugog svjetskog rata postaje druga najrazvijenija republika sovjetskog saveza sa snažnom industrijom te joj je to dopuštalo i određene pogodnosti unutar Sovjetskog Saveza (Mikaberidze, 2015). Osobito je porastao utjecaj Gruzije u SSSR-u nakon prestanka djelovanja gruzijske vlade u egzilu 1954. godine. Nadalje, utjecajni su gruzijski vojni stručnjaci poslani u Siriju i Irak u 1960-im godinama kako bi obučavali vojske novoformiranih država i kako bi stekli iskustva na bliskoistočnom terenu (Parsons, 1982). U Iransko-iračkom ratu sovjeti su kriomice podupirali obje strane, dok su Gruzijci više bili naklonjeniji Iraku, gdje su razvili odnose s njihovom vojskom. Nakon Iranske revolucije 1979. godine gruzijski su se intelektualni krugovi „preпали“ širenja islamskog utjecaja, a osobito ih je brinula tiha mobilizacija Muslimana na području Kavkaza (Scott, 2012). Početkom sovjetske okupacije Afganistana, Gruzija je mogla „predahnuti“ jer se sovjetski fokus maknuo s Bliskog istoka, prema kojem je Gruzija bila bitna spona. Sovjetski vođa Brežnev osobito je bio naklonjen Gruzijcima, pa su za njegove vladavine oni doživljavali određene beneficije u vidu sloboda i politika (Kaiser, 2005).

Gruzijska je nacionalna svijest počela jačati u travnju 1978. godine na demonstracijama podrške priznavanju gruzijskoj jeziku kao službenog. Nakon 1985. godine i uvođenja Glasnosti i Perestrojke dolazi do snažnog buđenja gruzijske svijesti te osobito dolazi do problema u područjima sa značajnim manjinama; Južna Osetija i Abhazija (Tarkhan-Mouravi, 2009). Stvari kulminiraju u travnju 1989. godine kada sovjetske vlasti razbijaju demonstrante i pritom ubijaju dvadesetak ljudi u Tbilisiju (Anchabadze, 2005). Mjesec prije, u Abhaziji su počele demonstracije protiv gruzijske vlasti, koje su zapravo vodile eskalaciji nasilja u glavnom gradu. Konačno su u jesen 1990. godine održani višestranački izbori u Gruziji, koje su političari Osetije bojkotirali želeći status autonomne sovjetske republike (Wheatley, 2009). U travnju 1991. godine Gruzija proglašava neovisnosti od Sovjetskog saveza, a već u svibnju 1991. godine Južna Osetija proglašava neovisnost od Gruzije. Služeno je Gruzija, kao i druge dvije zakavkaskе države, postala slobodna disolucijom SSSR-a, dok je Južna Osetija ušla u rat za neovisnosti.

Ukupno se može reći kako je 20. stoljeće sve do proglašenja neovisnosti 1991. godine bilo priprema za današnju vanjsku politiku Gruzije prema Bliskom istoku. Naime, Gruzija je najmanje vezana uz južnu regiju od triju zakavkaskih država i stoga općenito nije imala toliko trnovit put kao Armenija i Azerbajdžan u 20. stoljeću. Gruzijски problemi zapravo započinju nakon stjecanja neovisnosti kroz separatizam dviju regija. Prema Bliskom istoku najviše je razvijala tzv. „*soft power*“ kroz brojne razmjene i suradnje što na civilnoj što na vojnoj suradnji. Gruzijci su se uvijek nastojali držati po strani tijekom eskalacije na Bliskom istoku od 1945. do 1990. godine,

4.3. Vanjska politika Gruzije prema Bliskom istoku od 1991. godine

Nakon održanih predsjedničkih izbora 26. svibnja 1991. godine i pobjede Zviada Gamsakhurdija za Gruziju je počelo traumatično razdoblje državnog previranja i separatizma u dvjema regijama. Napetosti u državi eskalirale su državnim udarom 22. prosinca 1991. godine i svrgavanjem demokratski izabranog predsjednika (Tarkhan-Mouravi, 2009). Istovremeno su počeli oružani sukobi u Južnoj Osetiji, koji su rezultirali progonom čak 100 000 ljudi, što Osetijaca u Rusiju, što Gruzijaca u druge dijelove države. U lipnju 1992. godine uz posredstvo Rusije sklopljeno je primirje u Sočiju, no već u kolovozu počinje oružani sukob u Abhaziji (Rayfield, 2013). Naime, Armenija, Azerbajdžan i Ukrajina uputili su Gruziji diplomatsku notu kako treba zaštititi prijevoz tereta željeznicom do svojih luka, koji je bio ugrožen od strane abhaskih separatista. Nakon toga, gruzijska vojska ulazi u Abhaziju i počinju oružani sukobi (Mikaberidze, 2015). U rujnu

Gamsakhurdia organizira oružanu pobunu unutar zapadne Gruzije koristeći zaokupljenost gruzijske vlasti sukobom u Abhaziji. Kad se vidjelo kako prijeti totalna eskalacija u Gruziji, Rusija je zajedno s druge dvije zakavkaskе države intervenirala i uspostavila mir u Gruziji te održala vladu na čelu s Eduardom Shevardnadzom na vlasti (Tarkhan-Mouravi, 2009). Potpisan je i mirovni Sporazum za Abhaziju u Moskvi u svibnju 1994. godine. Dakle, Gruzija je normalno kao samostalna država počela funkcionirati tek u jesen 1995. godine nakon ponovnih izbora. Nažalost, mirovnim Sporazumima u Sočiju i Moskvi Gruzija je trajno izgubila nadzor nad Južnom Osetijom i Abhazijom, iako su službeno obje pokrajine ostale u sastavu Gruzije (Wheatley, 2005). U ovim događajima zanimljiva je uloga Rusije, koja je otvoreno podržavala separatiste jer vlast Gruzije nije htjela ući u Zajednicu neovisnih država, kao svojevrsnu nasljednicu Sovjetskog saveza te je time trajno prognana ruska vojska iz Gruzije (Kapanadze, 2015).

Vanjska politika nezavisne Gruzije prema Bliskom istoku počinje 1992. godine uspostavljanjem diplomatskih odnosa s Turskom, koja će do danas ostati glavnim osloncem Gruziji u toj regiji (Jorjadze 2019). Gruzija je nakon stjecanja nezavisnosti svoju vanjsku politiku pozicionirala kao pro-zapadnu odbacujući većinu sovjetskog nasljeđa. Iz tog je razloga razumljivo okretanje najbližoj zapadnoj saveznicu u regiji, odnosno Turskoj, s kojom je već 1992. godine potpisala Sporazum o prijateljstvu, suradnji i partnerstvu. Turska je vidjela Gruziju kao odličnu sponu prema Azerbajdžanu jer s Armenijom nije imala nikakve odnose (Kharatishvili, 2011). Tako je Turskoj bilo u interesu uspostaviti stabilnost u Gruziji i iz tog je razloga Turska podupirala gruzijsku vladu u uspostavi nadzora nad separatističkim teritorijama. Drugi važan gruzijski saveznik s Bliskog istoka u 1990-im bio je Izrael, koji je, također, među prvima uspostavio diplomatske odnose s Gruzijom (Kapanadze, 2015). Izraelski je stav bio kako gruzijska vlada ima pravo uspostavljati nadzor nad svojim teritorijem i tako se pozicionirao suprotno od separatista. U Gruziji živi čak 13 000 Židova i njihova je zajednica izuzetno moćna u toj državi. Izrael je prodavao Gruziji oružje u značajnoj količini, a osobito 2008. godine tijekom rata u Južnoj Osetiji (Janelidze, 2020). Gruziji se, ipak, na Bliskom istoku javio i jedan „neprijatelj“, naime Sirija je priznala neovisnost Abhazije i Južne Osetije kao vjerna saveznica Rusije, čime je automatski zapriječen dijalog s Gruzijom (Gvazava, 2019).

Ulaskom u 2000te Gruziju su zadesile nove nedaće, tako je 2003. godine došlo do Revolucije ruža. Naime, na izborima za predsjednika bilo je očitih nepravilnosti i „izabrani“ je predsjednik odstupio te je u siječnju 2004. izabran Mikheil Saakashvili, izuzetno prozapadni predsjednik (Wheatley,

2005). Slabi mirovi u separatističkim regijama postajali su još krhkiji nakon Revolucije, a izbila je i Adžarska kriza, kao polu-separatistički pokret regije Adžara na jugu Gruzije, na granici s Turskom. Kriza je ugušena silom i regija je stavljena pod predsjedničku upravu (Wheatley, 2005). Iste godine, „odirala“ se i jedna vrlo zanimljiva vanjskopolitička priča Gruzije spram Bliskog istoka. Naime, Gruzija se uključila u rat u Iraku, započet 2003. godine, s trećim najvećim vojnim doprinosom kroz suradnju za zapadnim saveznicima (Kapanadze, 2015). Poznato je kako su gruzijski stručnjaci slani u Irak na obučavanje tamošnje vojske u sovjetskom periodu i očito je kako se ta veza iskoristila u ovom sukobu. Gruzija se 2004. godine uključila i u rat u Afganistanu, šaljući svoje vojnike, također, u sklopu zapadnih trupa. Sve to je rezultiralo potpisivanjem NATO-ovog Akcijskog plana za Gruziju (Shonia, 2020). U tom periodu Gruzija u potpunosti prihvaća sve odrednice vanjske politike Zapada prema Bliskom istoku i želji daljnji razvoj suradnje s europskim državama i SAD-om.

Suradnja s Turskom i Azerbajdžanom rezultirala je otvaranjem, već spomenutog, naftovoda Baku-Tbilisi-Ceyhan. Ovaj je naftovod osnažio gruzijski tranziti položaj i omogućio zaobilaznje Bliskog istoka i Rusije u opskrbi Europe naftom (Kurt, 2017). U ranim 2000-im Gruzija jača i svoj odnos s još dvije bliskoistočne države; Iranom i UAE. S Iranom Gruzija ima specifični odnos zbog dugih povijesnih veza, ali i zbog Iranske revolucije, koja nije najbolje prihvaćena na Zapadu i u

Sl. 12. Separatističke regije Južna Osetija i Abhazija u Gruziji

Izvor: United Nations Cartographic Section (2008)

samoj Gruziji (Kapanadze, 2015). Ipak, postoje oblici suradnje u vidu energetike i trgovine. S UAE Gruzija 2007. godine razvija suradnju u području gospodarstva, održano je više poslovnih foruma i započelo je više ulaganja UAE u Gruziju (Kharatishvili, 2011). Razvoj vanjske politike spram Bliskog istoka ponovno je prekinulo

unutrašnje stanje u Gruziji 2008. godine. U kolovozu 2008. godine počeo je rat u Južnoj Osetiji, koji se brzo prešao u granice van odmetnute pokrajine. Ruska vojska ušla je u gruzijski teritorij i počela napad na suvremenu državu kopnom, morem i zrakom i po prvi puta kibernetičkim sredstvima (Tarkhan-Mouravi, 2009). Rat je trajao 12 dana, kada se posredstvom Francuske sklopilo primirje, odnosno ponovno se zamrznuo sukob i ruska je vojska ostala pozicionirana u Južnoj Osetiji i Abhaziji (sl. 12.). Zbog ovog su rata povučeni svi gruzijski vojnici iz Iraka i Afganistana te se država usredotočila isključivo na obranu svog teritorija (Kurt, 2017).

Izrael je pod pritiskom Rusije suspendirao vojnu suradnju s Gruzijom, Iran se nije želio opredijeliti za stranu u ratu, dok je Turska pružala samo deklarativnu podršku gruzijskoj vladi (Kapanadze, 2015). Ovakav rasplet događaja bio je krajnje nepovoljan za Gruziju nakon 2008. godine i bilo je potrebno neko vrijeme da se odnosi vrate na uzlaznu putanju. Tako su prvo 2010. godine potpisani novi sporazumi između Gruzije i Irana oko suradnje u području trgovine i investicija. Godinu kasnije Iran je omogućio bezvizni režim za putovanje Gruzijaca (Janelidze, 2020). Suradnja dviju država nastavila se i narednim godinama, pa je tako 2015. godine održan zajednički Samit ekonomske suradnje, koji je imao za cilj povećati ulaganja u energetiku, odnosno Iran je najavio gradnju dviju elektrana u Gruziji (Gvazava, 2019). Najveća su prepreka u odnosu dviju država sankcije nametnute Iranu poradi nuklearnog programa što Gruziji, koja je izrazito prozapadno orijentirana, priječi još jaču suradnju s tom državom. Gruzija je bila jedna od najvećih zagovarateljica sporazuma s Iranom oko nuklearnog oružja 2015. godine (Kurt, 2017). U odnosu s Iranom prepreku predstavlja i Rusija, koja je u posljednjem desetljeću snažan suradnik Irana, odnosno neprijatelj Gruzije. Kako je Rusija priznala neovisnost Južne Osetije i Abhazije, pokušala je na to nagovoriti i Iran, koji se odupro takvoj ideji i stao na stranu suverenosti Gruzije (Kapanadze, 2015). Stoga je jasno kako odnosi dviju država ovise o globalnim kretanjima, ali i o pojedinačnim vanjskim politikama obiju država.

Gruzija i Turska sklopile su sporazum o slobodnoj trgovini godinu pred rat u Južnoj Osetiji i službeno je stupio na snagu 2008. godine, no efektivno se provodi tek nekoliko godina kasnije zbog različitih embarga nametnutih kako bi se spriječili daljnji sukobi u Gruziji (Guliyev, 2018). Turska predstavlja najveću zagovarateljicu EU i NATO puta Gruzije i njene euroatlantske integracije (Özdemir, 2021). Osobito je zanimljivo kako Rusija blagonaklono gleda na turske utjecaje u Gruziji jer u tome vidi priliku slabljenja gruzijske autonomne vanjske politike. Usprkos dobrim odnosima, određene ekstremno desne skupine u Turskoj zagovaraju povratak grada

Batumija Turskoj, kao nekadašnjeg teritorija Osmanskog Carstva (Özdemir, 2021). Gruziji su bitni dobri odnosi s Turskom radi lakog prelaska morskih prolaza te stoga nastoji što više surađivati s tom državom (Guliyev, 2018).

Gruzija i Izrael svu su suradnju obnovili 2010. godine kroz Ugovor o suradnji u turizmu i prometu. Vojnu suradnju obnovili su 2013. godine i do danas Gruzija ostaje jedan od najvećih kupaca izraelskog oružja, osobito dronova (Brummer, 2019). Između dviju država postojao je cijeli niz međudržavnih posjeta visokih dužnosnika i razvijanje suradnje na nizu društvenih područja. U Tbilisiju su česti i skupovi podrške Izraelu. Dvije države planiraju otvoriti i zone slobodne trgovine i redovito se međusobno podržavaju u međunarodnim organizacijama (Brummer, 2019).

U posljednje vrijeme Gruzija ima dobre odnose i sa Zaljevskim državama, osobito sa UAE. U 2017. godini Saudijska Arabija i Gruzija potpisali su Sporazum o jačanju ekonomske suradnje, dok je isti Sporazum potpisala sa UAE 2019. godine (Jorjadze, 2019). Gruzija je ukinula i dvostruko oporezivanje s UAE, Saudijskom Arabijom, Kuvajtom, Bahreinom i Katarom. Kroz posljednjih je pet godina prisutan znatan priljev investicija i novca s Arapskog poluotoka u Gruziju. Zanimljiv odnos s Irakom nastavio se i nakon 2008. godine. Naime, Gruzija je uvela redovite aviolinije za Bagdad i nastavila razvijati veze s tom državom usprkos sudjelovanju u ratu 2003. godine (Shonia, 2020). Irak, također, prihvaća suradnju s Gruzijom i nastoji razvijati energetske veze i veze u industriji. S Omanom i Jemenom Gruzija nema značajnije razvijene odnose, dok s Jordanom postoje jače razvijene veze u području prehrambene industrije i energetike (Kapanadze, 2015). Općenito Gruzija predstavlja važnu državu Bliskom istoku kada proslijedi pitanje poljoprivrede i prehrane jer zbog pustinjske klime bliskoistočne države često ne mogu uzgajati značajnije poljoprivrede usjeve, što nadoknađuju uvozom (Özdemir, 2021). Gruzija priznaje neovisnu Palestinsku Državu, usprkos snažnim odnosima s Izraelom. S Libanom Gruzija ima slabije odnose zbog izraelskog pritiska i zbog slabog potencijala za suradnju (Brummer, 2019). Najslabije odnose Gruzija ima sa Sirijom, s kojom je 2018. godine prekinula diplomatske odnose poradi sirijskog priznanja neovisnosti Južne Osetije i Abhazije (Janelidze, 2020).

Ukupno se može reći kako Gruzija ima nekoliko faza vanjske politike prema Bliskom istoku od stjecanja svoje neovisnosti 1991. godine. Glavnu odrednicu predstavlja pitanje separatizma Južne Osetije i Abhazije, koje je 2008. godine znatno zakočilo odnose Gruzije prema regiji. Danas postoje značajni odnosi s Iranom, Turskom i Izraelom, dok se odnosi sa zaljevskim državama znatno razvijaju.

4.4. Ekonomski odnosi Gruzije i Bliskog istoka

Kad se sagledaju ekonomski odnosi Gruzije i drugih država vide se određeni zanimljivi pokazatelji. Tako Gruzija najviše uvozi (tab. 8.) iz Turske, Rusije i Kine, dok najviše izvozi (tab. 9.) u Rusiju, Azerbajdžan i Kinu (MTG, 2023). Usprkos lošim odnosima s Rusijom postoji značajna trgovinska razmjena dviju država, koja se ogleda kroz uvoz energenta, a izvoz vina i mineralne vode. Kod uvoza i izvoza primjetna je prisutnost drugih dviju zakavkaskih država, što nije slučaj kod njihovih ekonomskih odnosa. Ostale države trgovinske razmjene većinom su s europskog kontinenta te, također, postoji prisutnost i SAD-a. Što se tiče stranih investicija, u Gruziju najviše investira Njemačka, pa Turska i UK (tab. 10.) (CBG, 2023). Njemačka je u Gruziji imala interese još od vremena Velikog rata i očito su se neke veze održale i do današnjih dana. U prikazanim ekonomskim pokazateljima ne postoje države Bliskog istoka, izuzev Turske, što ukazuje na slabu ekonomsku povezanost Gruzije s tom regijom. Prisutnost Armenije i Azerbajdžana ukazuje na dugu suradnju Gruzije sa susjedama, dok prisutnost Rusije ukazuje na raskorak sa službenim narativom udaljavanja od Rusije. Ukupno su ekonomski odnosi Gruzije dosta prostorno diversificirani.

Tab. 8. Glavne države uvoza Gruzije 2023. godine

Rang	Država	Vrijednost uvoza (milijarde USD)	Najviše uvezeni proizvodi
1	Turska	1.5	Tekstil, prehrambeni proizvodi
2	Rusija	1.2	Energija, pšenica
3	Kina	1.0	Elektronika, strojevi
4	Azerbajdžan	0.8	Plin, nafta
5	Njemačka	0.6	Automobili, strojevi
6	Sjedinjene Američke Države	0.5	Tehnologija, vozila
7	Ukrajina	0.4	Željezo, čelik
8	Italija	0.3	Modna roba, strojevi
9	Armenija	0.2	Poljoprivredni proizvodi
10	Francuska	0.2	Kemikalije, lijekovi

Izvor: Ministarstvo trgovine Gruzije (2023)

Tab. 9. Glavne države izvoza Gruzije 2023. godine

Rang	Država	Vrijednost izvoza (milijarde USD)	Najviše izvezeni proizvodi
1	Rusija	1.1	Vino, mineralna voda
2	Azerbajdžan	0.9	Električna energija, plin
3	Kina	0.8	Bakar, rude
4	Turska	0.7	Vino, lješnjaci
5	Armenija	0.6	Cement, staklo
6	Bugarska	0.5	Vino, poljoprivredni proizvodi
7	Ukrajina	0.4	Mineralna voda, lijekovi
8	Sjedinjene Američke Države	0.3	Vino, orašasti plodovi
9	Kazahstan	0.2	Poljoprivredni proizvodi, rude
10	Njemačka	0.2	Vino, kemikalije

Izvor: Ministarstvo trgovine Gruzije (2023)

Tab. 10. Glavne države stranih investicija u Gruziju 2023. godine

Rang	Država	Vrijednost FDI-a (u milijunima USD)
1	Njemačka	250
2	Turska	200
3	UK	180
4	Francuska	160
5	SAD	150
6	Nizozemska	130
7	Kina	120
8	Rusija	110
9	Italija	100
10	Azerbajdžan	90

Izvor: Centralna banke Gruzije (2023)

4.5. Strateške suradnje Gruzije i Bliskog istoka

Na tragu dobre suradnje s Turskom, dvije su ključne strateške suradnje s Gruzijom. Tako je glavna suradnja odrađena na već spomenutom naftovodu/plinovodu Baku-Tbilisi-Ceyhan. Ovaj naftovod bio je ključan za izgradnju naftovodne mreže između zakavkaskih država i Bliskog istoka (Smith, 2016). Na slici 13. može se vidjeti cjelokupna mreža naftovoda/plinovoda između dviju regija, koja se razvila od 2006. godine do danas. Evidentno je kako se Armenija u toj mreži zaobilazi jer

mreža većinski služi za transport azerbajdžanskih energenta. Mreža povezuje tri mora: Kaspijsko (jezero), Crno i Sredozemno te od 2022. godine ima izuzetnu važnost za Europu zbog diversifikacije opskrbe poradi ruske agresije na Ukrajinu. Gruzija od ove mreže ima izuzetne benefite kroz vlastitu opskrbu naftom i plinom, ali i kroz naknadu za tranzit do Turske i kroz benefite za svoju luku Poti (Harris, 2012).

Sl. 13. Plinovodi i naftovodi u području zakavkaskih država i Bliskog istoka

Izvor: Charles (2021)

Druga je svakako važna strateška suradnja Gruzije i Turske željeznica Baku–Tbilisi–Kars, koja je otvorena 2017. godine, nakon skoro deset godina odgađanja. Turska i Azerbajdžan su 1993. godine zatvorili željeznicu, koja ih je spajala kroz Armeniju rati sukoba u Gorskom Karabahu (Fuller, 2017). Nakon toga su počeli pregovori s Gruzijom oko gradnje nove željeznice, koji su zbog nedostatka novca i sukoba u Južnoj Osetiji više puta odgađani (Shahbazov, 2017). Završetkom željeznice Armenija je ostala izolirana od transportnog prometa što u smislu naftovoda/plinova što u smislu željeznice. Turska i Gruzija članice su i Udruženja za razvoj regije Crnog mora, no zbog rata u Ukrajini, ona Inicijativa stagnira. U svakom slučaju, Turska je vitalni saveznik Gruzije na Bliskom istoku.

Strateške suradnje Gruzije i Irana obuhvaćaju pitanja energetike, transporta i kulturno-obrazovne razmjene. Od 2016. godine nakon propasti Sporazuma o nuklearnom oružju Gruzija počinje

uvoziti iranski plin što se u određenoj dozi kosi s prozapadnim politikama (Boltuc, 2023). Gruzija ima bitnu ulogu i u Internacionalnom sjever – jug transportnom koridoru, no zbog pozicioniranja dviju separatističkih regija baš uz sjevernu gruzijsku granicu razvoj tog koridora nailazi na poteškoće (Benson, 2024). Nadalje, Sveučilište iz Tbilisija zajedno je sa sedam iranskih sveučilišta potpisalo Sporazum oko suradnje i akademske razmjene (Boltuc, 2023). Ipak, najviše je strateških suradnji ostvareno u sektoru trgovine, gdje je dogovoreno niz trgovinskih olakšica.

Prilikom rata u Gruziji 2008. godine tadašnji je gruzijski premjer u očaju rekao kako im glavni grad nema niti javnu rasvjetu i kako ih u ratu očekuju teški trenuci zbog nerazvijenosti (Mikaberidze, 2015). Nakon rata, Izrael je počeo značajno ulagati u infrastrukturu Gruzije. Tako su kroz stratešku suradnju izraelski *start-upovi* počeli primjenjivati svoje prototipove u Gruziji i omogućavati joj umjeren razvoj (Brummer, 2019). Razvijena je i strateška suradnja s izraelskom vojskom, čije je osoblje dolazilo obučavati gruzijske vojnike. U posljednje vrijeme razvija se i suradnja u području kibernetike, izraelski stručnjaci obučavaju gruzijske kako bi se što prije prevenirali hakerski napadi (Gvazava, 2019). Također, je razvijena i suradnja u području zdravstva, najveća izraelska bolnica *Sheba Medical Center* aktivno surađuje s gruzijskim bolnicama na razmjeni iskustva i medicinske opreme (Perdue, 2023). Kao i u slučaju Irana, gruzijsko Sveučilište Ilija ima sklopljeno čak sedam Sporazuma o suradnji s izraelskim sveučilištima.

Strateška suradnja prisutna je i u odnosu prema ostalim državama s Bliskog istoka. Tako Gruzija ima suradnju s malenim Katarom po pitanjima obrazovanja. Dogovorene su međusobne razmjene i edukacijsko usavršavanje (Janelidze, 2020). Suradnja je razvijana i s UAE, čiji investicijski fondovi aktivno ulažu u Gruziju kroz različite projekte. Zanimljiva je tako suradnja u turizmu, unutar kojeg UAE lanac hotela Rixos otvorio niz luksuznih hotela na crnomorskoj obali u i Tbilisiju (Dempsey, 2023). Isto tako su dvije prehrambene UAE kompanije znatno uložile u proizvodnju hrane u Gruziji. Gruzija nema drugih značajnijih strateških suradnji s drugim bliskoistočnim državama, ali postoji tendencija kako će se u budućnosti suradnje pojačano razvijati sukladno problem nastalim problemima između Gruzije i ostalih europskih država poradi zakona o stranom financiranju (Kurt, 2017). Može se reći kako Gruzija pomalo kaska za Armenijom i Azerbajdžanom u procesu razvijanja strateški suradnji, što je uzrokovano unutardržavnim problemima i nestabilnošću. Za ukupni odnos prema Bliskom istoku, Gruzija mora još više razviti unutarnju stabilnost.

KOMPARATIVNA ANALIZA

Kao sukus prethodno opisanih vanjskih politika triju zakavkaskih država prema Bliskom istoku potrebno je na određeni način napraviti sumarnu komparativnu analizu. U ovom je slučaju izabrana tablična (tab. 11.) komparativna validacija vanjskopolitičkih odnosa Armenije, Azerbajdžana i Gruzije prema Bliskom istoku u gradaciji od pet mogućih jačina odnosa. Odnosi su sagledavani kroz tri istraživana aspekta: povijesni, ekonomski i strateški. U slučaju povijesnog aspekta izbačena je politička komponenta jer je ona trenutna, odnosno povijesni se aspekt u ovom slučaju gleda kroz cjelokupni vremenski period postojanja odnosa pojedine zakavkaskе države s Bliskim istokom. Ekonomski i strateški aspekt ogleda se kroz period unazad deset godina. Kao glavna osnova za izradu komparativne tablice poslužili su prethodno izloženi podaci, odnosno temeljem pročitane literature i opisanih (ne)razvoja odnosa autor ih je gradio u pet stupnjeva. Prvi stupanj (loši odnosi) za polazište je imao neprijateljske, povijesne odnose i suprotstavljane stavove, drugi stupanj (dovoljni odnosi) odnosi se na tek uspostavljenje međunarodne odnose bez ikakvih većih i značajnijih suradnji. Treću stupanj (dobri odnosi) opisuje odnose, koji imaju određene jače konekcije između država u vidu zajedničkih događaja, projekata ili ekonomske suradnje. Vrlo dobri odnosi (četvrti stupanj) opisuje razvijene međudržavne suradnje s jasnim ciljem i dobrobiti na račun obje države. Odlični odnosi (peti stupanj) opisuje prijateljske, odnosno savezničke odnose zakavkaskе države s određenom državom Bliskog istoka. Ovaj odnos je najkompleksniji i prosperitetniji. Izravno su korelirane samo četiri bliskoistočne države, dok su u jednu skupinu stavljene države Arapskog poluotoka, a Egipat i Jordan u svoj par, odnosno Izrael i Palestina u svoj. Ovom se rješenju pribjelo poradi slabijih i manje opisanih te poznatih odnosa zakavkaskih država s tom skupinom, odnosno tim parovima država.

Kao rezultat ove tablične triangularne komparativne analize ispada kako Azerbajdžan nema niti jedan loš odnos niti s jednom bliskoistočnom državom. S druge strane, najviše loših odnosa ima Armenija, dok Gruzija predstavlja sredinu s prevladavajućim dobrim i vrlo dobrim odnosima. Ukupno su povijesni odnosni najlošije gradirani, dok su strateški najbolje gradirani. Određenje ekonomskih odnosa ne predstavlja objektivnu realnost jer je već prikazano kako u trgovinskoj razmjeni i stranim investicijama uvelike sudjeluju europske i ostale države. Najviše se ističu odlični odnosi Azerbajdžana i Turske, dok pandan savezništvo Armenije i Irana nije toliko jako. Ukupno je jasno kako ovako određeni odnosni prezentiraju barem 75 % realnih odnosa i kako daljnja istraživanja moraju bolje kvantificirati međusobne odnose za preciznost same analize.

Tab. 11. Komparativna analiza vanjskopolitičkih odnosa zakavkaskih država s Bliskim istokom

Vanjskopolitički odnosi s državama Bliskog istoka		Armenija	Azerbajdžan	Gruzija
Turska	povijesni	loši	odlični	dobri
	ekonomski	loši	odlični	vrlo dobri
	strateški	loši	odlični	vrlo dobri
Iran	povijesni	vrlo dobri	dobri	dobri
	ekonomski	dobri	dobri	dobri
	strateški	vrlo dobri	dobri	dobri
Izrael i Palestina	povijesni	loši	vrlo dobri	vrlo dobri
	ekonomski	dovoljni	vrlo dobri	dobri
	strateški	dovoljni	odlični	dobri
Sirija	povijesni	dovoljni	dovoljni	dovoljni
	ekonomski	loši	dobri	dovoljni
	strateški	loši	dovoljni	dovoljni
Libanon	povijesni	vrlo dobri	dobri	dobri
	ekonomski	vrlo dobri	dobri	dobri
	strateški	dobri	dobri	dobri
Države Arapskog poluotoka	povijesni	loši	dobri	dovoljni
	ekonomski	dovoljni	dobri	dobri
	strateški	dobri	dobri	dovoljni
Egipat i Jordan	povijesni	vrlo dobri	dobri	dobri
	ekonomski	dobri	dovoljni	dovoljni
	strateški	vrlo dobri	dovoljni	vrlo dobri

Izvor: Autor (2024)

ZAKLJUČAK

Karen Armstrong napisala je kako je religija često korištena kao instrument za opravdavanje nasilja, ali suština i bit svih velikih religija Bliskog istoka leži zapravo u težnji za mirom i pravdom. Na svijetu ne postoji regija koja je vjerski i civilizacijski bitnija za ljudsku povijest od Bliskog istoka, no danas je ta regija pogođena nizom unutarnjih sukoba i napetosti. Susjedna regija Kavkaza, odnosno područje triju zakavkaskih država Armenije, Azerbajdžana i Gruzije sličnih je osobina kao i Bliskih istok te predstavlja prostor najstarijeg širenja kršćanstva i islama izvan tradicionalnog područja nastanka tih religija. Ove regije danas se terminološki mogu opisati kao konfliktne regije i njihov međusobni odnos predstavlja znanstveno slabo istraženo područje.

U ovom je radu prikazan povijesni, ekonomski i strateški razvoj odnosa triju zakavkaskih država prema Bliskom istoku. To je područje bilo na dodiru Ruskog, Osmanskog i Perzijskog Carstva od 16. stoljeća i više puta su se mijenjale granice utjecaja, da bi od 19. stoljeća Kavkaz potpao pod rusku sferu, a Bliski istok pod utjecaje više sila. Tri zakavkaskе države razvijale su svoju vanjsku politiku prema Bliskom istoku sukladno ruskim interesima. Krajem 19. stoljeća i početkom 20. dolazi do razvoja nacionalne svijesti Armenaca, Gruzijaca i Azerbajdžanaca te tri naroda počinju izražavati želje za samostalnošću. Nakon Velikog rata tri naroda dobivaju zakratko svoje države, da bi ponovno potpale pod sovjetski utjecaj. Od 1991. godine, tri zakavkaskе države razvijaju samostalne vanjske politike prema Bliskom istoku. Najveću ulogu u tim vanjskim politikama imao je odnos prema Turskoj, najvećoj saveznici Azerbajdžana te dobrom i snažnom osloncu Gruzije. Armenija je razvila značajan odnos s Iranom, kao i sa Libanom. Bitnu ulogu ima i vanjska politika prema Izraelu, koji je snažan partner Azerbajdžanu i Gruziji. S ostalim državama Bliskog istoka zakavkaskе države počinju razvijati snažnije strateške odnose zadnjih desetak godina. Najčešće strateške suradnje vezane su uz energetiku, ekonomiju i transport, tako je izgrađeno nekoliko plinovoda/naftovoda, otvoreno nekoliko energetske postrojenja, potpisan cijeli niz ugovora o ekonomskim olakšicama i izgrađeno nekoliko transportnih sustava. Ekonomski odnosi većinom ne prate izražene prijateljske odnose između država dviju regija, nego u ekonomskim pokazateljima i dalje prevladavaju velike sile (Rusija, SAD, Kina, europske države).

Ukupno se može reći kako dvije regije „potiho“ surađuju, sukladno svojim osobnim interesima. Niti jedna od triju zakavkaskih država nema savršene odnose sa svakom bliskoistočnom državom, što je dodatna osobina ovih konfliktnih regija. U budućnosti se može očekivati usložavanje vanjskih politika dviju regija.

LITERATURA

Abbasov, Shahin (2011) Azerbaijan-Turkey Military Pact Signals Impatience with Minsk Talks – Analysts. <https://eurasianet.org/azerbaijan-turkey-military-pact-signals-impatience-with-minsk-talks-analysts> Pristupljeno: 2. 7. 2024.

Aliyarli, Suleyman (2009) *History of Azerbaijan*. London:Chirag.

Aliyev, Nino (2016) *Azerbaijan's Foreign Policy towards the Gulf States: The Case of Saudi Arabia*. diplomski rad. Sveučilište u Baku.

Altstadt, Audrey L. (1992). *The Azerbaijani Turks: Power and identity under Russian rule*. Standord: Hoover Institution Press.

Anchabadze, George (2005) *History of Georgia: A short sketch*. Tbilisi: Caucasian House.

ARIC (2020) Azerbaijan-Türkiye Preferential Trade Agreement. <https://aric.adb.org/fta/azerbaijan-turkey-preferential-trade-agreement> Pristupljeno: 1. 7. 2024.

Armenpress (2024) Armenia, the UAE to sign an agreement on liberalization of trade, investment and services. Armenpress. <https://armenpress.am/en/article/1130910> Pristupljeno: 11. 7. 2024.

Armenpress. (2023) Nikol Pashinyan and Abdul Latif Jamal Rashid discuss issues related to further development of Armenian-Iraqi cooperation. Armenpress. <https://armenpress.am/en/article/1130910> Pristupljeno: 4. 8. 2024.

Atabaki, Touraj (2000) *Azerbaijan: Ethnicity and the Struggle for Power in Iran*. London: I.B.Tauris.

Aydıntaşbaş Aslı i Giragosian, Richard (2022) Acts of normality: The potential for Turkey-Armenia rapprochement. <https://ecfr.eu/publication/acts-of-normality-the-potential-for-turkey-armenia-rapprochement/> Pristupljeno: 12. 7. 2024.

BBC (2021) Suez Canal: Ships stuck in 'traffic jam' as salvage efforts continue <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-56538653> Pristupljeno: 27. 7. 2024.

Benson, Brawley (2024) Georgia probing closer ties with Iran. <https://eurasianet.org/georgia-probing-closer-ties-with-iran> Pristupljeno: 19. 7. 2024.

- Berndtson, Erkki (2010) Škole političke znanosti i oblikovanje discipline. *Politička misao*, 47 (2): 183-202.
- Boltuc, Silvia (2023) Iran and Georgia relations in the contemporary Caucasian dynamics. *Geopolitical Report ISSN 2532-845X*. 2:4-10.
- Brummer, Adam (2019) Georgia-Israel relations: Political and economic dimensions. *Israeli Journal of Foreign Affairs*. 13(1): 55-74.
- Chaudhury, Dipanjan Roy (2017) India-Eurasia road almost ready, container dry run soon. <https://economictimes.indiatimes.com/industry/transportation/shipping-/-transport/india-aurasia-road-almost-ready-container-dry-run-soon/articleshow/57980716.cms> Pristupljeno: 5. 7. 2024.
- Chichekian, Garabet (1967) *The Territorial Evolution of Armenia Since 1639: A Study in Political Geography*. Ottawa: University of Ottawa.
- Collier, Paul i Hoeffler, Anke (2004) Greed and grievance in civil war. *Oxford Economic Papers*, 56(4): 563-595.
- Cornell, Svante E. (2001) Iran and the Caucasus. *Middle East Policy*, 8(2): 48-63.
- Cornell, Swan E. (2001) The Politicization of Islam in Azerbaijan. *The Middle East Journal*, 55(2): 234-253.
- Dekmejian, Raoul H. (1972) Sovietization of Azerbaijan: The Impact of Communism on a Muslim Community. *Middle East Journal*. 26(2): 167-185.
- Delcour, Laure, i Duhot, Kataryna (2011). Armenia's foreign policy: Limits of complementarity. *Eastern Journal of European Studies*, 2(2): 105-122.
- Dempsey, Adam (2023) What Happens in Georgia Matters to the Gulf. <https://www.meed.com/georgia-political-unrest-impact-gulf> Pristupljeno: 1. 8. 2024.
- Dimitrijević, Vojin i Stojanović, Radoslav (1977) *Osnove teorije međunarodnih odnosa*. Beograd : Službeni list SFRJ.
- Eruygur, Burc (2024) Azerbaijan, Iran inaugurate Giz Galasi hydroelectric complex on Aras River. <https://www.aa.com.tr/en/asia-pacific/azerbaijan-iran-inaugurate-giz-galasi-hydroelectric-complex-on-aras-river/3223795> Pristupljeno: 25. 7. 2024.

Eurasianet (2020) Armenia encouraging migrants following Beirut blast. Eurasianet. <https://eurasianet.org/armenia-encouraging-migrants-following-beirut-blast> Pristupljeno: 17. 7. 2024.

European Council on Foreign Relations (ECFR) (2023) *Georgia and the Middle East: A New Policy Approach*. Bruxelles: ECFR Report.

FIEP (n.d.) The Gendarmerie Of The Turkish Republic. <https://www.fiep.org/member-forces/turkish-gendarmerie/> Pristupljeno: 19. 7. 2024.

Flick, Ulrich (2018) *An introduction to qualitative research (6th ed.)*. New York: SAGE Publications.

Fuller, Levin (2017) Baku-Tbilisi-Kars Railway Line Officially Launched. <https://www.rferl.org/a/baku-tbilisi-kars-railway-line-officially-launched/28825419.html> Pristupljeno: 1. 7. 2024.

Gahramanov, Ilgar (2022) *The Second Karabakh War: Causes, conduct, and consequences*. Berlin: Peter Lang.

Gasany, James (2011) Azerbaijan under Soviet Rule (1920-1991) U: Fowkes, Bernard (Ed.), *The Post-Soviet States: Mapping the Politics of Transition (pp. 67-86)*. Cheltenham Edward Elgar Publishing.

Gasimov, Zoryan (2019) *The Caucasus: A Region in Transition*. London: Routledge.

Georgia, Civil (2017) Azerbaijani, Georgian, Turkish FMs Visit Planned Regional Rail Link. <https://old.civil.ge/eng/article.php?id=28990&search> Pristupljeno: 17. 7. 2024.

Gerber, Jürgen (1997) *Georgien: Nationale Opposition und kommunistische Herrschaft seit 1956*. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft.

Giragosian, Richard (Ed.) (2013) *Armenia's foreign policy: Between history and geopolitics*. Berlin: Friedrich-Ebert-Stiftung.

Guliyev, Fadil (2018) Georgia-Turkey relations: From history to contemporary cooperation. *Eurasian Politics and Society Review*. 12(1): 113-134.

- Guliyev, Ferad (2010) Azerbaijan-Turkey Relations: Options for the Next Decade. *Insight Turkey*, 12(4): 97-111.
- Gvazava, Maria (2019) *Georgia's foreign policy toward the Middle East: A historical and political analysis*. dipomski rad. Sveučilište u Tbilisiju.
- Hale, William (2000) Turkish Foreign Policy Towards the Caucasus. *Middle Eastern Studies*. 36(1): 97-107.
- Harris, Steve (2012) The strategic significance of the Baku-Tbilisi-Ceyhan pipeline in global energy markets. <https://www.globalenergyreview.com/articles/baku-tbilisi-ceyhan-strategic-significance> Pristupljeno: 17. 8. 2024.
- Hasanli, Jamil (2014) *Foreign Policy of the Azerbaijan Democratic Republic (1918-1920): The Difficult Road to Recognition*. doktorska disertacija, Sveučilište Michigan.
- Herzig, Edmund; Kurkchyan, Marina (2005) *The Armenians: Past and Present in the Making of National Identity*. London: RoutledgeCurzon.
- Heydarov, Emir (1983) Economic Development of Azerbaijan in the Soviet Period. *Central Asian Survey*. 2(1): 23-34.
- Hovannisian, Richard G. (1967) *Armenia on the Road to Independence, 1918*. Berkeley: University of California Press.
- Hovannisian, Richard G. (1971) *The Republic of Armenia: The First Year, 1918–1919. Vol. 1*. Berkeley: University of California Press.
- Hovannisian, Richard G. (1982) *The Republic of Armenia: From Versailles to London, 1919–1920. Vol. 2*. Berkeley: University of California Press.
- Hovannisian, Richard G. (1996a). *The Republic of Armenia: From London to Sèvres, February–August 1920. Vol. 3*. Berkeley: University of California Press.
- Hovannisian, Richard G. (1996b) *The Republic of Armenia: Between Crescent and Sickle: Partition and Sovietization. Vol. 4*. Berkeley: University of California Press.

Hovannisian, Richard G. (Ed.) (1997a) *The Armenian People from Ancient to Modern Times: Volume II: Foreign Domination to Statehood: The Fifteenth Century to the Twentieth Century*. London: Palgrave Macmillan.

Hovannisian, Richard G. (Ed.) (1997b) *The Armenian genocide: History, politics, ethics*. New York: St. Martin's Press.

Idan, Avinoam i Shaffer, Brenda (2021) Israel's role in the Second Armenia-Azerbaijan War. <https://chatgpt.com/c/e0ce0bb7-2b73-417c-849d-dd0ef5b2d167> Pristupljeno: 1. 8. 2024.

Isayev, Heydar (2023) Azerbaijan-Iran normalization on the horizon, <https://eurasianet.org/azerbaijan-iran-normalization-on-the-horizon> Pristupljeno: 2. 7. 2024.

Isgandarov, Robrt (2014) *Azerbaijan's Foreign Policy in the Middle East: The Case of Lebanon*. doktorska disertacija. Sveučilište u Baku.

Ismailov, Dilgam Y. (2017) *History of Azerbaijan*. Baku: AzMIU NPM.

Ismailzade, Fariz (2020) Azerbaijan's foreign policy priorities and the role of the Middle East. <https://www.mei.edu/publications/azerbajians-foreign-policy-priorities-and-role-middle-east> Pristupljeno: 8. 7. 2024.

Jamil, Malik (2008) The Founding of the Azerbaijan Democratic Republic: Historical and Political Analysis. *Azerbaijan in the World: ADA Biweekly Newsletter*, 1(1):1-4.

Janelidze, Lidia (2020) *From Isolation to Engagement: Georgia's Middle Eastern Policy Since 1991*, doktorska disertacija. Central European University.

Jones, Stephen F. (2000) The role of cultural paradigms in Georgian foreign policy. *Journal of Communist Studies and Transition Politics*. 16(3): 31-56.

Jones, Stephen F. (2005) *Socialism in Georgian Colors: The European Road to Social Democracy, 1883-1917*. Cambridge: Harvard University Press.

Jorjadze, George (2019) Post-Soviet Georgia's Engagement with the Middle East: Analyzing Diplomatic and Economic Relations. *International Affairs Review*. 21(3): 112-130.

- Kabakci, Fuat (2023) Azerbaijan to increase gas supplies to Türkiye by about 17%. <https://www.aa.com.tr/en/economy/azerbaijan-to-increase-gas-supplies-to-turkiye-by-about-17-/2920289> Pristupljeno: 13. 7. 2024.
- Kaiser, Claire P. (2015) *Lived nationality: Policy and practice in Soviet Georgia*. doktorska disertacija. Sveučilište Pennsylvania.
- Kajan, Josip, Delalić, Đidi i Heffer, Marija (2022) Butterfly effect or should we find zero culprit?. *Liječnički vjesnik, 144.* 6: 24-24.
- Kaldor, Mary (2013) *New and old wars: Organized violence in a global era* (3rd ed.). Stanford University Press.
- Kapanadze, Serti (2015) Georgia's Foreign Policy Towards the Middle East: Challenges and Opportunities. *Journal of Caucasian Studies.* 4(2): 56-73.
- Kasapović, Mirjana (2010) Bliski ili Srednji istok?. *Političke analize.* 1(4): 57-58.
- Kerimkhanov, Abdul (2018) TANAP gas pipeline connected with TAP at Turkish-Greek border. https://www.azernews.az/oil_and_gas/141326.html Pristupljeno: 14. 7. 2024.
- Khachikyan, Armen (2010) *History of Armenia: A Brief Review*. Yerevan: Edit Print.
- Kharatishvili, Dylan (2011) *Georgia's Foreign Policy: A Historical and Contemporary Analysis*. Tbilisi: Tbilisi University Press.
- Kucera, Joshua (2024) Armenia's Recognition Of Palestine Is As Much About The Caucasus As It Is The Middle East. <https://www.rferl.org/a/armenia-recognition-palestine-analysis-caucasus/33010913.html> Pristupljeno: 1. 7. 2024. Pristupljeno: 14. 7. 2024.
- Kuko, Siniša (2005) Južni Kavkaz - "preksutrašnje" susjedstvo EU-a. *Međunarodne studije*, V (2), 43-59.
- Kurt, Ian (2017) *Georgia's strategic position and Middle Eastern relations*. London: Routledge.
- Libaridian, Gerald J. (2007) *Modern Armenia: people, nation, state*. New Brunswick, New Jersey: Transaction Publishers.

Libaridian, Gerard J. (Ed.). (1991) *Armenia at the Crossroads: Democracy and Nationhood in the Post-Soviet Era*. New York: Blue Crane Books.

Luša, Đana i Jakešević, Ružica (2022) The development of the discipline of international relations and security studies at the Faculty of Political Sciences. *Politička misao*. 59 (3): 137-178.

Luša, Đana i Mijić, Petra (2012) Vanjska politika malih država – normativna moć kao faktor utjecaja u međunarodnim odnosima. *Političke perspektive*, 2 (3): 39-65.

Mammadov, Akbar (2015) Azerbaijan-Iraq Relations: Historical Context and Contemporary Dynamics. *Journal of Middle Eastern Studies*, 49(2),215-230.

Mammadov, Akbar (2020) Azerbaijan, Turkey aim to sign free trade deal, boost trade turnover. <https://www.azernews.az/nation/168857.html> Pristupljeno: 1. 7. 2024.

Mammadova, Leman (2019) Azerbaijan, Saudi Arabia discuss energy cooperation. <https://menafn.com/1098209293/Azerbaijan-Saudi-Arabia-discuss-energy-cooperation> Pristupljeno: 1. 7. 2024. Pristupljeno: 5. 8. 2024.

Mammedov, Akbar (1999) *Economic Transformations in Soviet Azerbaijan (1920-1991)*. doktorska disertacija. Moskovsko državno sveučilište.

Mejlumyan, Ani (2022) Iran and Armenia agree to double gas trade. Eurasianet. <https://eurasianet.org/iran-and-armenia-agree-to-double-gas-trade> Pristupljeno: 1. 8. 2024.

Mejlumyan, Ani i Natiqqizi, Ulkar (2021) Hydropower in Karabakh: Armenians' loss is Azerbaijan's gain. Eurasianet. <https://eurasianet.org/hydropower-in-karabakh-armenians-loss-is-azerbajjans-gain> Pristupljeno: 1. 8. 2024.

Mikaberidze, Alexander (2015) *Historical Dictionary of Georgia*. Toronto:Lanham Rowman & Littlefield.

Milardović, Anđelko (1997) *Uvod u politologiju*. Osijek, Zagreb, Split: Pan Liber.

Miller, Amy (2003) The Role of the Georgian SSR in Soviet Middle Eastern Policy, 1945-1979. *Cold War History*. 4(2): 145-166.

Mirzoyan, Alla (2010) *Armenia, the Regional Powers, and the West: Between History and Geopolitics*. London: Palgrave Macmillan.

- Modelski, George (1962) *A Theory of Foreign Policy*. New York: Praeger.
- Murdock, Heather (2023) Reporter's Notebook: The End of Artsakh. <https://www.voanews.com/a/reporter-s-notebook-the-end-of-artsakh/7296738.html> Pristupljeno: 11. 7. 2024.
- Mutafian, Colint (1994) *The Caucasian Knot – the History and Geo-Politics of Nagorno-Karabagh*, London: Zed.
- Niftaliyev, Ivan (2012) Formation of the Nagorno-Karabakh Autonomous Region as a vivid manifestation of the Bolshevik policy of nation building. *Heritage*, 3(10): 50-55.
- Nugali, Noor (2024) Saudi Arabia and Armenia to forge 'road map' for diplomatic ties. <https://www.arabnews.com/node/2495411/saudi-arabia> Pristupljeno: 15. 7. 2024.
- Nuriyev, Emir (2013) Azerbaijan-Israel Relations: Strategic Dialogue and Partnership. *Insight Turkey*. 15(4): 137-153.
- Nye, Joseph S. (2004) *Soft power: The means to success in world politics*. New York: PublicAffairs.
- Ohanyan, Anna (2023) Azerbaijan's Armenian 'Corridor' Is a Challenge to the Global Rules-Based Order. <https://foreignpolicy.com/2023/11/02/azerbaijan-armenia-zangezur-corridor/> Pristupljeno: 17. 7. 2024.
- Özdemir, İmir (2021) The influence of geopolitical dynamics on Turkey-Georgia relations. *Middle Eastern Studies*. 57(4): 520-539.
- Palakean, Grigoris (2009) *Armenian Golgotha: A Memoir of the Armenian Genocide, 1915-1918*. New York: Vintage books.
- Parsons, James W. R. (1982) National integration in Soviet Georgia. *Soviet Studies*. 34(4): 547-569.
- Payaslian, Simon (2007) *The History of Armenia: From the Origins to the Present*. London: Palgrave Macmillan.
- Perdue, Steven (2023) Georgia-Israel Cooperation. [https://www.jewishvirtuallibrary.org/georgia-israel-cooperation​:citation\[oaicite:0\]{index=0}​](https://www.jewishvirtuallibrary.org/georgia-israel-cooperation#:~:citation[oaicite:0]{index=0}​) Pristupljeno: 9. 6. 2024.

- President.az (2023) Azerbaijan and Israel signed Cooperation Plan in health and medical sciences. <https://president.az/en/articles/view/60053> Pristupljeno: 5. 8. 2024.
- Prugovečki, Nika (2016) Bliski istok: politika i povijest. *Polemos*, XIX (37): 187-193.
- Rayfield, Donald (2013) *Edge of Empires: A History of Georgia*. London: Reaktion Books.
- Safaryan, Sergey (2017) Armenia's Eurasian choice: Reasons and implications. *Problems of Post-Communism*, 64(1): 36-47.
- Salia, Kalistrat (1983) *History of the Georgian nation*. Wsconsin: University of Wisconsin.
- Saltman, Max (2023) As Azerbaijan claims final victory in Nagorno Karabakh, arms trade with Israel comes under scrutiny. <https://edition.cnn.com/2023/10/04/middleeast/azerbaijan-israel-weapons-mime-intl/index.html> Pristupljeno: 3. 7. 2024.
- Scott, Erik R. (2012) Edible ethnicity: How Georgian cuisine conquered the Soviet table. *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History*. 13(4): 831-858.
- Shaffer, Brian (2002) *Borders and Brethren: Iran and the Challenge of Azerbaijani Identity*. Cambridge: MIT Press.
- Shaffer, Burak (2013) Iran's Role in Azerbaijan's Security and Foreign Policy U: Hess, George i Kouhi-Esfahani, Rayl (Eds.) *Iran and the Challenges of the Twenty-First Century* (pp. 145-160). London: Routledge.
- Shahbazov, Ferud (2017) Baku-Tbilisi-Kars Railway to Become Central Asia's Gateway to Europe. <https://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/13491-baku-tbilisi-kars-railway-to-become-central-asias-gateway-to-europe.html> Pristupljeno: 26. 7. 2024.
- Shiriyev, Zeine (2011) *Azerbaijan-Israel Relations in the Context of Regional Geopolitics*. diplomski rad. Sveučilište u Jeruzalemu.
- Shonia, Kim (2020) Shifting Alliances: Georgia's Strategic Interests in the Middle East. *Caucasus Analytical Diges*, 25: 23-30.
- Shukurov, Karim K. (2010) A history of Azerbaijan: from the furthest past to the present day. <http://www.visions.az/en/news/35/dfd8b4b9/> Pristupljeno: 4. 8. 2024.

- Smith, Robert (2016) Analyzing the Baku-Tbilisi-Ceyhan pipeline's impact on regional stability. <https://www.isn.ethz.ch/article/analyzing-baku-tbilisi-ceyhan-impact> Pristupljeno: 23. 6. 2024.
- Suny, Ronald G. (1994) *The making of the Georgian nation (2nd ed.)*. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press.
- Suny, Ronald Grigor (1993) *Looking Toward Ararat: Armenia in Modern History*. Indiana: Indiana University Press.
- Swietochowski, Tadeusz (1985) *Russian Azerbaijan, 1905–1920: The Shaping of a National Identity in a Muslim Community*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Swietochowski, Tadeusz (1995) *Russia and Azerbaijan: A Borderland in Transition*. New York: Columbia University Press.
- Šerić, Matija (2024) Sprema se odgovor Izraelu: Dvije susjedne zemlje jačaju drevno strateško partnerstvo. <https://www.geopolitika.news/analize/sprema-se-odgovor-izraelu-dvije-susjedne-zemlje-jacaju-drevno-stratesko-partnerstvo/> Pristupljeno: 4. 7. 2024.
- Šoljan, Nina (2011) Vanjska politika: pristupi, razine, analize, dimenzije. *Anali Hrvatskog politološkog društva*, 8 (1.): 7-20.
- Tabrizi, Aatsk B. i Fakheri, Mubel (2014) Azerbaijan-Iran Relations: A Borderland in Transition. *Caucasus International*, 4(2): 55-70.
- Tachjian, Victor (2007) The Impact of the Lebanese Civil War on Armenian-Lebanese Relations. *Armenian Review*, 53(3-4): 85-103.
- Tarkhan-Mouravi, Gery (2009) Understanding the Political Dynamics of Georgia's Nationality Conflicts. *Caucasus Analytical Digest* 1(1): 2-5.
- Teheran times (2024) Iran, Azerbaijan launch cross-border bridge to ease transit of goods. <https://irannewsdaily.com/2024/01/iran-azerbaijan-launch-cross-border-bridge-to-ease-transit-of-goods/> Pristupljeno: 1. 7. 2024.
- Ter-Gabrielyan, Gevorg (2018) The evolution of Armenia's foreign policy: From independence to regional integration. *Caucasus Survey*, 6(2): 101-115.

Valiyev, Annah (2018) Azerbaijan and the Syrian Conflict: Implications for Regional Security. *Caucasus International* 6(1): 45-58.

Vukadinović, Radovan (2005) *Teorije vanjske politike*. Zagreb: Politička kultura.

Walker, Christopher J. (1990) *Armenia: The Survival of a Nation (revised 2nd ed.)*. New York: St. Martin's Press.

Wheatley, Jonathan (2005) Georgia from National Awakening to Rose Revolution: Delayed Transition in the Former Soviet Union. *Perspectives on European Politics and Society*. 6(1):175-178.

Wheatley, Jonathan (2009). Managing Ethnic Diversity in Georgia: One Step Forward, Two Steps Back. *Central Asian Survey*. 28(2):119-134.

Zardabli, Ismail B. (2014) *The history of Azerbaijan: from ancient times to the present day*. Baku: Rossendale Books.

Zulfugar Agayev (2011) Socar to Ship Caspian Natural Gas to EU Using Own Pipelines. <https://archive.today/20120904203051/http://www.businessweek.com/news/2011-12-28/socar-to-ship-caspian-natural-gas-to-eu-using-own-pipelines.html> Pristupljeno: 1. 7. 2024.

Slike i tablice

Accipite7 (2023) Gruzijaska Demokratska Republika sa svim kontroliranim teritorijem tijekom postojanja. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:DRG_1918-1921-en.png Pristupljeno 10. 7. 2024.

Beko (n.d.) Mikayel Chamchian. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Mikayel_Chamchian_1.jpg Pristupljeno 22. 7. 2024.

Centralna banka Armenije (CBA) (2023) Foreign Direct Investment Report 2023. <https://www.cba.am/en> Pristupljeno 28. 6. 2024.

Centralna banka Azerbajdžana (CBAZ) (2023) Foreign Direct Investment Report 2023. <https://www.cba.az/en> Pristupljeno 13. 7. 2024.

Centralna banka Gruzije (CBAZ) (2023) Foreign Direct Investment Report 2023. <https://www.nbg.gov.ge/en/> Pristupljeno 14. 7. 2024.

Charles (2021) Plinovodi i naftovodi u području zakavkaskih država i Bliskog istoka. [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:South_Caucasus_Pipeline_\(BTE_Pipeline\).svg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:South_Caucasus_Pipeline_(BTE_Pipeline).svg) Pristupljeno 4. 7. 2024.

Geopolitka News (2020) Bliski istok. <https://www.geopolitika.news/analize/geopolitika/dr-sc-jadranka-polovic-yankee-go-home/> Pristupljeno 23. 7. 2024.

Golden (2020) Predviđeni teritorij Azerbajdžanske Demokratske Republike. https://commons.wikimed_Democratic_Republic.png Pristupljeno 20. 6. 2024.

Mapeh (2020) Posljedice Drugog rata u Gorskom Karabahu. https://commons.wikimedia.org/wiNagorno-Karabakh_c.svg Pristupljeno 21. 7. 2024.

Ministarstvo trgovine Armenije (MTA) (2023) Annual Trade Report 2023. <https://www.mineconomy.am/en> Pristupljeno 20. 6. 2024.

Ministarstvo trgovine Azerbajdžana (MTA) (2023) Izvoz i izvoz Azerbajdžana. <https://economy.gov.az/> Pristupljeno 10. 7. 2024.

Ministarstvo trgovine Gruzije (MTG) (2023) Izvoz i izvoz Gruzije. <https://www.economy.ge/en> Pristupljeno 24. 7. 2024.

Nepoznat autor (n. d.) Hasan bey Zardabi. https://en.wikipedia.org/wiki/Hasan_bey_Zardabi#/media/File:Hasan_bey_Zardabi.jpg Pristupljeno 12. 6. 2024.

Nepoznat autor (n. d.) Ilia Tchavtchavadze. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Ilia_Tchavtchavadze.jpg Pristupljeno 10. 7. 2024.

Olympian (2023) Teritorij prve Armenske Republike 1919. godine. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:First_Republic_of_Armenia.svg Pristupljeno 29. 6. 2024.

Povijest.hr (n.d.) Promjena granica na Kavkazu, <https://povijest.hr/nadanasnjidan/kako-je-podrucje-kavkaza-doslo-iz-perzijskog-u-ruski-posjed-1813/> Pristupljeno 3. 7. 2024.

UN (2022) International Migration Report 2022. <https://www.un.org/development/desa/pd/content/international-migration-report-2022> Pristupljeno 25. 6. 2024.

United Nations Cartographic Section (2008) Separatističke regije Južna Osetija i Abhazija u Gruziji. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Georgia_high_detail_map.png Pristupljeno 10. 7. 2024.

VartanM (2006) Okupirani teritorij Azerbajdžana.
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Location_Artsakh_en.png Pristupljeno 27. 6. 2024.

Yerevanci (2011) Područje značajnije prisutnosti armenskog stanovništva,
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Armenia_between_russian_and_ottoman_empires.png
Pristupljeno 14. 7. 2024.